

Pražská vysoká škola psychosociálních studií

Téma smrti v psychoanalýze a daseinsanalýze

Bc. Jan Žídek

Bakalářská práce

Studijní program: psychologie

Vedoucí práce: Mgr. Jan Jakub Zlámaný, Ph.D.

Praha 2018

Prague college of psychosocial studies

Theme of Death in Psychoanalysis and Daseinsanalysis

Bc. Jan Židek

The Bachelor Thesis

The Bachelor Thesis Work Supervisor:

Mgr. Jan Jakub Zlámaný, Ph.D.

Praha 2018

Prohlášení:

1. Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne

Podpis

Anotace:

V teoretické části bakalářské práce jsem zpracoval téma smrti z perspektivy klasické psychoanalýzy a daseinsanalýzy.

Ve výzkumné části bakalářské práce jsem se snažil zjistit, jak toto téma vnímají konkrétní psychoanalytici a daseinsanalytici. Uskutečnil jsem s nimi celkem čtyři rozhovory, které jsem analyzoval prostřednictvím interpretativní fenomenologické analýzy.

Klíčová slova: psychoanalýza, daseinsanalýza, pudy smrti, Thanatos, fenomenologie, Bytí k smrti, interpretativní fenomenologická analýza

Abstract

In the theory section of this bachelor thesis I described theme of death from the perspective of psychoanalysis and daseinsanalysis.

In the method section of this bachelor thesis I tried to find out how is the theme of death perceived by particular psychoanalysts and daseinsanalysts. I executed four interviews which I analyzed using the interpretative phenomenological analysis.

Keywords: psychoanalysis, daseinsanalysis, death drive, Thanatos, Being-toward-death, phenomenology, interpretative phenomenological analysis

Poděkování

Velice děkuji všem čtyřem respondentům za skvělou spolupráci, ochotu a v neposlední řadě i množství podnětných náhledů, které mi poskytli.

Taktéž děkuji panu Mgr. Janu Jakubovi Zlámanému, Ph.D. za rady, pomoc a odborné vedení při psaní této bakalářské práce.

OBSAH:

ÚVOD	10
TEORETICKÁ ČÁST	13
1. Psychoanalytická koncepce smrti	13
1.1. Freud a psychoanalýza.....	13
1.2. Psychoanalytická metoda a role analytika	14
1.3. Princip determinismu, topografický model a nevědomí.....	14
1.4. Strukturální model: Ego, Id a Superego.....	15
1.4.1. Id a princip slasti	15
1.4.2. Ego a princip reality.....	16
1.4.3. Superego.....	16
1.5. Soudobé směřování psychodynamických směrů	17
1.6. Téma smrti z psychoanalytického pohledu: Thanatos.....	18
1.6.1. Mytologický základ	18
1.6.2. Vývoj duální pudové teorie	19
1.6.3. Thanatos a jeho primární cíl: princip nirvány	20
1.6.4. Thanatos a jeho sekundární cíle: destrukční a agresivní tendence	21
2. Daseinsanalytická koncepce smrti	22
2.1. Daseinsanalýza	22
2.2. Fenomenologická redukce Edmunda Husserla	22
2.3. Existenciální filosofie Martina Heideggera.....	25
2.4. Pobyt v Heideggerově existenciální filosofii	26
2.5. Téma smrti z daseinsanalytického pohledu: Bytí k smrti	28
VÝZKUMNÁ ČÁST:.....	32
3. Použitá metoda	32
3.1. Záměr výzkumu	33
3.2. Výzkumná otázka.....	33
3.3. Získávání dat.....	34
3.3.1. Tematické okruhy	35
3.4. Výběr respondentů	36
3.5. Průběh analýzy.....	37
4. Analýza jednotlivých případů	38
4.1. Rozhovor s psychoanalytikem Markem	38

4.1.1.	Smrt jako metafora:	38
4.1.2.	Představa v kontrastu s nepříjemným faktem smrti	39
4.1.3.	Smrt jako destruktivní finále a láska jako východisko	39
4.2.	Rozhovor s psychoanalytičkou Evou	41
4.2.1.	Problematika oddělení životní a psychoanalytické zkušenosti	41
4.2.2.	Smrt jako ztráta, nežítí a nenaplněnost.....	42
4.2.3.	Přesah, naděje a náprava	43
4.3.	Rozhovor s daseinsanalytikem Petrem	45
4.3.1.	Smrt jako mrtvé okamžiky našeho života.....	45
4.3.2.	Tvůrčí proces jako studium prázdnoty	46
4.3.3.	Prosvětlující starost	47
4.4.	Rozhovor s daseinsanalytikem Martinem.....	49
4.4.1.	Prohloubení reflexe smrti	49
4.4.2.	Smrt jako ztráta sebe samého a ztráta „bytí ve vztazích“	50
4.4.3.	Smrt z hlediska života	52
5.	Společná analýza případů	53
5.1.	Neoddělitelnost osobní a psychotherapeutické zkušenosti	53
5.2.	Hloubka pojetí a zájem o téma smrti	53
5.3.	Téma smrti v různých podobách	54
5.4.	Téma smrti na pozadí úzkosti.....	55
	Diskuze	56
	ZÁVĚR.....	58
	Seznam literatury a dalších citovaných zdrojů	60
	Příloha č. 1: Informovaný souhlas.....	I
	Příloha č. 2: Rozhovor s psychoanalytikem Markem	II
	Příloha č. 3: Rozhovor s psychoanalytičkou Evou	VIII
	Příloha č. 4: Rozhovor s daseinsanalytikem Petrem	XIII
	Příloha č. 5: Rozhovor s daseinsanalytikem Martinem.....	XXIII

ÚVOD

Není sporu o tom, že smrt je jednou z mála, ne-li dokonce jedinou absolutní jistotou, se kterou se každý z nás dříve či později setkáme. Toto setkání může do našeho života zasáhnout velmi zásadním způsobem, ať už se jedná o pochování rodinného příslušníka, drahého přítele či životního partnera.

Také zprostředkovaně se téměř denně ze zpravodajství dovídáme o smrti známých a důležitých osobností. Téměř každý také může vzpomenout, jakou silou nás zasáhla zpráva o odchodu člověka, kterého jsme třeba kdysi dobře znali a ušli s ním i kus své životní cesty. A přestože se z různých důvodů tato společné cesta již před dlouhou dobou rozdělila, kontakt zeslábl, až se nakonec nadobro vytratil, bolest nemusí být o nic menší. A samozřejmě nesmíme zapomenout ani na ono neodvratitelné setkání se smrtí v její finalitě, které se týká každého z nás.

Nelze se proto ani příliš divit, že téma smrti se v různých obměnách vine jako červená nit napříč lidskou kulturou. Dostává se jí uměleckého zpracování v literatuře, v poezii, ve výtvarném umění a v modernějším pojetí například ve filmu.

Právě umělecké zpracování mnohdy nabízí neobyčejně zajímavé pohledy. Přináší nám inspiraci pro chápání smrti v jejích nespočetných podobách a dává nám nahlédnout její aspekty z různých stran. Z metafor se tak můžeme dočíst o smrti lásky, vášně nebo nevinnosti. Obrazně na vlastní smrt přísaháme, v obzvlášť vypjatých momentech na nás může sáhnout a jednou si pro nás dokonce přijde.

V pohádkách a příbězích se často setkáváme se smrtí v její personifikované podobě, se kterou hrdina hovoří a smlouvá. V neobyčejně působivém ztvárnění snímku švédského režiséra Ingmara Bergmana *Sedmá pečeť* s ní dokonce hraje šachy – jak jinak než o svůj život. V takovémto výkladu bychom mohli bez nejmenších pochyb pokračovat velmi dlouho a jen samotné postupy, kterými si umělci s tématem smrti pohrávají, by vydaly možná na několik samostatných prací. Já jsem si tuto zmínku neodpustil převážně ze dvou důvodů:

Prvním důvodem není nic jiného než snaha předeštit onu závratnou šíři, jak lze smrt nahlížet. Druhým důvodem, proč se zde rozepisují o metaforách, připodobněních a dalších uměleckých konstrukcích, je sledování jakéhosi univerzálního tématu, které se neodbytně ke smrti váže. Toto spjaté téma je obsaženo právě v tom, co je pro smrt zcela zásadním způsobem určující, to jest její finalita, konečnost a prostý zákon života, že vše, co má začátek, musí dojít i k neodvratnému konci.

Ani já si ve své práci nekladu za cíl pojmout toto rozsáhlé téma jen z té části, jež chápe smrt pouze jako medicínou popsaný stav lidského organismu, charakterizovaný například zástavou dechu a srdeční činnosti. Přestože i takováto definice jistě plní svůj důležitý účel, který si v žádném případě netroufám znevažovat, pro cíle, které jsem si vytyčil, by bylo toho nazírání přeci jen poněkud redukcionistické.

Stejně tak jako mnozí totiž věřím, že každý z nás se dříve či později nutně musí konfrontovat s otázkou, co vlastně smrt představuje pro něj osobně. Této otázce se samozřejmě můžeme v průběhu celého života různými způsoby vyhýbat a její dopad se snažit zjemnit. Přesto nás všechny asi několikrát v životě napadne myšlenka, jaké to bude? Jaký bude ten moment, kdy smrt přijde? Bude to bolestivé? Bude to náhlé? Budeme něco předem tušit? Budeme se obávat? Nebo bude náš odchod pokojný a úlevný?

Ve chvílích, kdy jsme se smrtelností konfrontováni, leckdo přemýšlíme nad tím, zda existují nějaké způsoby, jak ji oklamat a vyhnout se jí. Možná také občas fantazírujeme, co bychom si počali, kdybychom věděli, kdy náš poslední moment nastane. V různých obměnách můžeme slyšet oblíbené motto „žij každý den svého života, jako by měl být i tvůj poslední.“ Samozřejmě by byla poněkud úsměvná představa, kdybychom se tímto doporučením řídili doslovně (jak by asi takový den mohl vypadat?). Nicméně i v tomto případě autor pamatoval na prostý fakt, že nic netrvá věčně a svůj život bychom měli naplňovat vstřícně jistotě. Že skončí.

Téma smrti má pochopitelně své místo i ve filosofii, jejíž různorodé směry se po svém snaží postihnout její podstatu, význam a smysl v našem životě. Také světová náboženství, ať už jsou to pojetí přírodních národů, buddhismu,

hinduismu či propracované náboženské systémy soudobého křesťanství, se tak či onak snaží nalézt odpověď na otázku, jaké místo smrt v našem pozemském životě zaujímá? A především, co můžeme očekávat po ní, jaký má přesah? Náboženství může nabízet různé formy útěchy, ať už v podobě nesmrtelnosti duše, reinkarnace nebo konečného spočinutí v nebi. Pro někoho může být stejně útěšná myšlenka, že po smrti nás nečeká vůbec nic a prostě přestaneme existovat.

Pravdou ovšem nadále zůstává, že žádnou z těchto odpovědí nemůžeme považovat za naprosto jistou. Můžeme věřit, můžeme doufat a opravdu nám mnohdy nezbyde nic jiného, než naše vlastní představa. S tím, jak smrti rozumíme a jak smrt vystupuje v našem životě, teoreticky zacházejí samozřejmě i jednotlivé směry psychoterapie. A psychoanalýza ani daseinsanalýza v tomto ohledu netvoří žádnou výjimku. Ba naopak, oba tyto přístupy nabízejí na smrt neobyčejně pestrý a zajímavý pohled a právě toto téma jsem se rozhodl zpracovat ve své bakalářské práci.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Psychoanalytická koncepce smrti

1.1. Freud a psychoanalýza

Než se pustíme do kapitoly, která zpracovává samotný psychoanalytický přístup a zacházení s tématem smrti, považuji za důležité si samotný směr alespoň ve stručnosti představit.

Je poměrně všeobecně známým faktem, že psychoanalýza je neodmyslitelně spjata s jejím zakladatelem, moravským rodákem Sigmundem Freudem. Ten, přestože slibně započal svou kariéru jako lékař – neurolog, založil později vlastní soukromou praxi a začal se zabývat studiem a možnostmi léčby neuróz (Kratochvíl, 2016).

Prakticky celý svůj dospělý život strávil ve Vídni, ke které, stejně jako k jejím obyvatelům, nikdy příliš nepřilnul. Ani v odborných kruzích a mezi svými kolegy nebyl za svého života příliš nadšeně přijímán, což by se dalo připsat na vrub jednak jeho negativnímu vztahu k náboženství (což tehdy nebylo příliš obvyklé, natožpak žádoucí), jednak jeho pobuřujícím teoriím, které zahrnovaly například vývoj dětské sexuality (Drapela, 2003).

Není zřejmě možné ani zcela vynechat Freudovu komplikovanou osobnost, pro kterou bylo charakteristické nadměrné zevšeobecňování vlastních teorií, autoritativní formulace a nepřilíš otevřený postoj ke kritice, což vedlo mimo jiné i k tomu, že se s mnoha svými žáky a dobrými přáteli v průběhu let rozkmotřil (Kratochvíl, 2016).

Tímto osudem byl poznamenán i jeho blízký vztah se spolupracovníkem, psychoanalytikem a zakladatelem daseinsanalytického směru Ludwigem Binswangerem, který však i přes značné názorové neshody, dokázali oba pánové udržet (Drapela, 2003).

1.2. Psychoanalytická metoda a role analytika

Po prvotních experimentech s hypnózou se Freud postupně propracoval až k vytvoření metody volných asociací. První, co by nám mohlo vytanout na mysl ve spojitosti s touto slavnou metodou, je typická pohovka, na kterou v klasické psychoanalýze pacient uléhá, aby nechal volně plynout své myšlenky, zdánlivě nelogicky se nechával unášet tam, kam ho zavedou a bez cenzury se je pokoušel verbalizovat (Kratochvíl, 2016).

Úkolem analytika je naproti tomu zaujmout neutrální postoj. Měl by se stát jakýmsi projekčním plátnem, což je však na první pohled poněkud abstraktní a zavádějící instrukce. Přesněji řečeno by si měl ve vztahu k analyzandovi uvědomovat svůj vlastní protipřenos a měl by ho umět včasné a účinně regulovat (Saic, 2005). Každý analytik tedy sám musí psychoanalýzou projít, aby si tyto vlastní protipřenosové reakce dokázal předem zpracovat a průběžně reflektovat (Prochaska, Norcross, 1994).

Jedním z fundamentálních cílů psychoanalýzy je odhalit takzvané vytěsněné pudové impulzy, pomocí interpretace je přivést zpátky do vědomí a dostat je pod kontrolu vědomého ega (Plháková, 2004), což Freud zhruba vyjádřil slovy „*kde je id, tam má být i ego.*“ (Plháková, 2004, s. 24).

1.3. Princip determinismu, topografický model a nevědomí

Kromě metody volných asociací je postava Freuda jakožto badatele spojována s dalšími myšlenkami a teoriemi, které psychoanalýzu a směry, které na ni navázaly, formovaly. Jednou ze zcela esenciálních představ, kterou ve skrze všechny psychodynamické směry předpokládají, je existence nevědomí, co by integrální součástí lidské psychiky (Plháková, 2004).

S existencí nevědomí souvisí takzvaný princip determinismu, který ve své podstatě postuluje, že veškeré naše duševní prožitky a chování mají svou příčinu v nevědomé složce naší psychiky, ke které nemáme přímý přístup (Plháková, 2004).

Jinými slovy naše prožívání a chování, přestože nepostrádá jistou vnitřní integritu, není vždy tak racionální, jak bychom si možná přáli. A není ani

v našich možnostech mít kdykoliv okamžitý přístup k jeho příčinám, které jsou ukryty právě v nevědomí.

Tento systém, který Freud poprvé popsal ve svém díle *Výklad snů*, nazval topografický model psychického aparátu. K otázce existence či neexistence tohoto modelu psychického aparátu je nutno na závěr dodat, že, ačkoliv jde o odborníky stále všeobecně přijímanou teorii, nebyla empiricky nikdy uspokojivě dokázána.

Kritici této teorie především argumentují, že nevědomí je možno chápat pouze jako hypotetický konstrukt, jelikož ony nevědomé procesy probíhají výhradně na úrovni nervového zpracování a s psychickým aparátem není možné spojit žádný konkrétní neurobiologický korelát (Plháková, 2004).

1.4. Strukturální model: Ego, Id a Superego

Později, ve svém díle *Ego a Id*, připojil k topografickému modelu ještě model strukturální, ve kterém popsal další tři základní složky psychického aparátu. Tyto složky pojmenoval *id* (také *ono*), *ego* (já) a *superego* (nadjá). Všechny tyto složky se řídí svým vlastním principem, který může být mnohdy protichůdný ke zbylým, vytváří tak intrapsychický konflikt a způsobuje obtíže (Plháková, 2004).

1.4.1. Id a princip slasti

Id, který se více méně překrývá s nevědomím, se řídí *principem slasti*. Princip slasti usiluje o okamžité vybití či uspokojení primitivních pudů. Ty jsou především sexuálního charakteru a Freud je považoval za jakýsi primární zdroj lidské energie a aktivity.

„Pud (něm. *Trieb*) zde definuje jako psychické zastoupení (reprezentaci) onoho podráždění, které trvale tryská z vnitřního somatického pramene...“ (Plháková, 2004, s. 362).

Počátkem 20. let Freud svou pudovou teorii rozšířil a vypracoval takzvanou *duální pudovou teorii*, která právě v pojetí smrti z psychoanalytického hlediska hraje obrovskou roli. K vrozeným libidinózním sexuálním pohnutkám, které nyní nazval *pud života – Eros*, začal předpokládat

existenci dalších pudových přání, tedy *pudů smrti – Thanatos*, kterým jsou vlastní hostilní tendence (Plháková, 2004).

„*Pudy smrti zde definuje jako všem živým organismům vlastní nutkání k obnově dřívějšího anorganického stavu.*“ (Plháková, 2004, s. 363).

1.4.2. Ego a princip reality

Složka ego se řídí takzvaným *principem reality*, který se v průběhu psychického vývoje jedince formuje a vyvíjí interakcí mezi vnitřní a vnější „realitou“. Jeho funkce je převážně sebezáchovná. Ego „testuje“ svět okolo nás a je zároveň i jakýmsi řídicím orgánem mezi id a superegem, který disponuje baterií různorodých obranných mechanismů.

Ty mohou v závislosti na síle pudových hnutí a úrovni vyzrálosti osobnosti daného jedince nabývat různé kvalitativní úrovně, jež se liší v účinnosti zpracování intrapsychických konfliktů. A v konečném důsledku také v tom, zda nám nevědomé pudové impulsy budou či nebudou způsobovat trvalé obtíže.

Na toto téma navázal především směr egopsychologie, který, zjednodušeně řečeno, přesunul hlavní ohnisko zájmu z původních intrapsychických konfliktů na metody, kterými je zpracováváme (Plháková, 2004).

1.4.3. Superego

Konečně superego, jehož velká část je stejně jako id obsažena mimo naše vědomí, chápal Freud jako zvnitřnělá, internalizovaná pravidla a zákazy, která získáváme v interakci s autoritami (zejména pak tou rodičovskou). Ty dávají vzniknout jednak našemu svědomí a jednak i oněm dobře známým a vžitým poučkám „měl bych“, „je správné, když...“, „musím to dělat tak a ne jinak“, které nemusí vždy být zcela vhodné, ani přiléhavé situaci a stejně jako svědomí mají potenciál vyvolávat pocit viny, když nedosahujeme jejich ideálu.

Tedy nejen převaha pudových hnutí vycházejících z nevědomého id nám může způsobovat četné obtíže. I příliš přísná či rigidní pravidla, která vychází ze superega, nám svým působením mohou vyvolávat neúměrné pocity viny.

1.5. Soudobé směřování psychodynamických směrů

To, co zřejmě shrnuje a určuje současné směřování psychodynamických směrů včetně psychoanalýzy samotné, je odklon ohniska zájmu od intrapsychických konfliktů (tedy konfliktů mezi pudovými impulsy a jejich restrikcí), kterým se Freud ve své teorii podstatnou měrou zabýval, „směrem ven“ k interpersonálním vztahům a k souvislostem mezi jejich narušením (zejména v raném psychickém vývoji jedince) a tím, jak ho ovlivňují při současném fungování (Plháková, 2004).

Mezi významnými osobnostmi, které ovlivnily zcela původní nasměrování klasické psychoanalýzy, můžeme téměř výlučně najít Freudovi žáky a blízké spolupracovníky. K nim patřil kupříkladu: Wilhelm Stekel, maďarský psychoanalytik Sandor Ferenczi, Otto Rank, Wilhelm Reich a další (Plháková, 2004).

Ze základních principů klasické psychoanalýzy se již během Freudova života počaly konstituovat i zcela svébytné směry, jako již zmíněná egopsychologie s čelními představiteli Heinzem Hartmanem, Margaret Mahlerovou, René Spitzem, Erikem Eriksonem a Freudovou dcerou Annou (a jinými); britská škola objektních vztahů reprezentovaná například Otto Kernbergem, Melanií Kleinovou, Donaldem Winnicottem; americká selfpsychologie rozvíjená Heinzem Kohutem; dynamická a interpersonální psychoterapie v pojetí Karen Horneyové, Harryho Sullivana, Franze Alexandera, Vladimira Nikolajeviče Mjasiščeva, Geralda Klermana a jeho manželky Myrny Weissmanové; samostatný psychoterapeutický směr Alfreda Adlera; a v neposlední řadě i analytická psychologie Carla Gustava Junga (Plháková, 2004).

1.6. Téma smrti z psychoanalytického pohledu: Thanatos

V této kapitole se konečně dostáváme k samotné koncepci tématu smrti v psychoanalytickém pojetí. Přestože toto téma v průběhu následujících let lákalo a podněcovalo stále další následovníky psychodynamických směrů k vytváření nových a nových náhledů, teorií i kritických revizí (namátkou jmenujme například rozsáhlé dílo Ericha Fromma *Anatomie lidské destruktivity*), rozhodl jsem se, vzhledem ke značnému objemu těchto dat, zaměřit se pro účely své bakalářské práce výhradně na původní Freudovu psychoanalytickou teorii o duální povaze pudových hnutí, jež ostatně vytvořila pomyslnou základnu, na které se ostatní rozhodli dále stavět.

1.6.1. Mytologický základ

Freud po popis své psychoanalytické teorie poměrně často hledal inspiraci v řecké mytologii. Pro příklad si můžeme uvést Oidipovský komplex, který (velmi zjednodušeně řečeno) v psychoanalytické teorii označuje milostnou náklonost syna k vlastní matce a jeho rivalitu vůči otci. Samotný Oidipus totiž nedokázal uniknout svému osudu, který mu předurčila věštba delfské jasnovidky Pýthie, ve své nevědomosti zabil vlastního otce, krále Láia a oženil se svou matkou, královnou Iokasté.

I notoricky známý příběh o překrásném Narcisovi, který se zamiluje do vlastního odlesku na hladině jezírka, aby nakonec ve své zpupnosti zemřel hladem a žízní, je jedním z více příběhů řecké mytologie, který si Freud pro své vlastní účely vypůjčil.

Důvod zaujetí psychodynamicky orientovaných směrů řeckou mytologií (a mytologií obecně) je poměrně nasnadě. Trefně ho vystihuje česká psycholožka prof. Alena Plháková slovy: „*Mýty, na rozdíl od pohádek, které mají téměř vždy šťastný konec, obvykle končí tragicky, nebo spíše realisticky. V symbolické podobě člověku sdělují, k jakým důsledkům povede jeho jednání a čeho by se měl vyvarovat.*“ (Plháková, 2004, s. 257).

Takovéto inspiraci se Freud neubráníl ani ve svém popisu pudů smrti, které příznačně pojmenoval po postavě ze starořecké mytologie – bohu Thanatovi.

Thanatos, bůh smrti a smrt sama, byl antickými umělci nejčastěji vyobrazován jako mladík s černými křídly a vyhaslou pochodní. S jeho matkou, bohyní noci Nyktou, otcem Tartarem, bohem věčné temnoty a bratrem Hypnem, bohem spánku nevbuzoval hrůzu jen mezi obyčejnými smrtelníky, ale dostávalo se mu náležitého respektu i mezi samotnými bohy. Neznal soucit ani slitování a neomylně plnil svou věčnou povinnost; když nadešel osudem určený den, dostavil se i on, aby vzal člověku duši a odnesl ji do podsvětí bohu Hádovi. Poměrně podstatné je i to, že on sám byl pouze vykonavatelem a nenáleželo mu, aby rozhodoval, zda si někdo zaslouží či nezaslouží zemřít (Zamarovský, 2005).

1.6.2. Vývoj duální pudové teorie

V počátečním vývoji své psychoanalytické teorie Freud vyslovil předpoklad, že zdrojem veškeré psychické energie jsou pudy. Ty mají jednak sebezáchovný charakter a jednak i charakter sexuální, který hraje v psychoanalýze zcela zásadní roli. Právě v něm Freud spatřoval hlavní dynamickou sílu lidské psychiky a jeho energetickou složku pojmenoval termínem *libido*. Tato libidinózní energie má přirozenou tendenci udržovat nízkou, konstantní úroveň a při přílišném nahromadění se vybit za doprovodu pocitů slasti.

Ve své pozdější práci tuto teorii dále rozpracoval, předpokládá, že tyto pudy jsou nám dány od narození a v raném dětství jsou takzvaně polymorfně perverzního charakteru. Na tom také postavil svou teorii psychosexuálního vývoje dítěte, kterou ve své době velice pobouřil odbornou i širokou veřejnost (Plháková, 2004).

Ve svém díle z roku 1920 *Mimo princip slasti*, které, jak jsem již zmínil, hraje pro porozumění smrti z psychoanalytického hlediska zásadní roli, rozšířil svou původní pudovou teorii o agresivní a destruktivní složky.

Tuto původní složku psychického aparátu, která měla převážně sexuální obsah, pojmenoval Freud *pud života* – *Eros* a navíc k ní připojil

i *pudy smrti* – *Thanatos*. Oba tyto základní principy se podle Freuda vyskytují již na buněčné úrovni, jsou vrozené a nevědomé (tzv. iracionální nativismus) (Thorová, 2015). Tato myšlenka je v originálním díle popsána slovy:

„Na základě rozsáhlých úvah o pochodech, jež tvoří život a které vedou ke smrti, se stává pravděpodobným, že je třeba uznat existenci dvou druhů pudů, podle protichůdných procesů výstavby a rozkladu v organismu. Jedny pudy, jež pracují zásadně nehlučně, sledují cíl dovést živou bytost ke smrti, zasluhují proto název „pudy smrti“ a projevíly by se, když jsou spolupůsobením mnoha buněčných elementárních organismů obráceny směrem navenek, jako destrukční nebo agresivní tendence.“ (Freud, 1998, s. 188).

1.6.3. Thanatos a jeho primární cíl: princip nirvány

Freud se ve svých úvahách ohledně pudů smrti zřejmě nechal podstatnou měrou ovlivnit historickými událostmi první světové války, které v něm vzbudily řadu otázek, jež se týkaly podstaty lidské motivace k agresivitě a ničení. To ho vedlo k tomu, aby nastolil předpoklad věčného konfliktu dvou znesvářených, proti sobě jdoucích tendencí.

Jak jsem již však zmiňoval ve svém textu výše, jako primární důvod pro existenci pudů smrti Freud považoval každému člověku vlastní nutkání k nastolení dřívějšího anorganického stavu. Toto usilování, které je v přímém rozporu s pudem života a libidem, pojmenoval *princip nirvány* (Plháková, 2004).

V psychoanalytickém pojetí je nirvána hypotetický stav prostý jakékoliv excitace vycházející z vnitřních či vnějších tlaků. Odstraňuje veškeré rušivé vzruchy, které jinak od narození až do smrti denně zažíváme. Neexistuje v něm utrpení, je to dosažení absolutního a věčného pokoje. Je to naše nevědomé a vrozené přání zemřít.

Přestože osobně považuji za poněkud výhodnější tuto myšlenku chápat spíše jako teoretickou koncepci nebo (lépe řečeno) filosofické stanovisko, které nám dopomáhá tuto problematiku pojmut v psychoanalytickém rámci, z následujícího úryvku je patrné, že Freud se původně snažil princip nirvány zdůvodnit čistě skrze biologické hledisko:

„ ... životní proces jedince vede z vnitřních příčin k vyrovnaní chemického napětí, to znamená ke smrti, zatímco spojení s nějakou individuálně rozdílnou živou substancí toto napětí zvětšuje, takřkajíc zavádí nové vitální rozdíly, jež je pak nutné odžít. Pro tuto rozdílnost musí přirozeně existovat jeden nebo více optimálních stavů. To, že jsme jako převládající tendenci duševního života, a snad nervového života vůbec, rozpoznali snahu o snížení vnitřního napětí vyvolávaného dráždivými podněty, jeho udržování na konstantní úrovni a jeho odstranění (princip nirvány podle vyjádření Barbary Löwové), tak jak se projevuje v principu slasti, to je přece jeden z našich nejsilnějších motivů, proč věřit v existenci pudů smrti.“ (Freud, 1998, s. 47).

1.6.4. Thanatos a jeho sekundární cíle: destrukční a agresivní tendence

V předchozí subkapitole jsme si popsali, že pudy smrti jsou primárně sebedestruktivního založení a sledují cíl v dosažení nirvánického stavu. Freud se však pouze s touto jedinou definicí nespokojil, protože nedokázala přesně postihnout i podstatu lidských sklonů k agresi a destrukci všeho živého. Ve svém díle *Mimo princip slasti* proto popisuje ještě sekundární cíle, ke kterým pudy smrti směřují.

Podle Freuda je charakteristické pro všechny mnohobuněčné organismy (tedy i člověka) to, že se pudy smrti působící na úrovni jednotlivých buněk podařilo právě díky jejich sloučení neutralizovat. A tak se původně sebedestruktivní tendence prostřednictvím specializovaného orgánu (svalstva) musely obrátit směrem ven; v podobě destruktivního pudu, zaměřeného proti okolnímu světu a ostatním živým bytostem. „V tomto smyslu je Thanatos příčinou všech útočných a ničivých projevů.“ (Plháková, 2004, s. 363).

Míšením obou základních pudů, tedy pudů sexuálních a pudů smrti, postuluje Freud i možnost jejich takzvaného uvolnění ze směsi, například v sadismu, masochismu nebo v ambivalenci. Destruktivní pudy tak často mohou plnit svou roli ve službách Erotu a umožňovat vybití nahromaděné energie. Na této teorii a vlastních klinických pozorováních Freud mimo jiné staví také jistou paralelu k polaritě lásky a nenávisti, kde jedno může za určitých okolností přejít k druhému a naopak (Freud, 1998).

2. Daseinsanalytická koncepce smrti

2.1. Daseinsanalýza

Tak jako jsem v předchozí kapitole v základu popsal psychoanalytický přístup s jeho fundamentálními termíny, považuji za nezbytné, věnovat zde prostor i krátkému nástinu daseinsanalytické teorie. Tedy alespoň v míře nezbytné pro pochopení toho, jak se tento psychoterapeutický směr staví k tématu smrti.

Jsem toho názoru, že nemá valnou cenu zde dlouze spekulovat nad přesným zařazením daseinsanalýzy do systému psychoterapeutických směrů. Ostatně jen při studiu této problematiky klasifikace jsem narážel na častou názorovou nejednoznačnost různých autorů. Vzhledem k tomu, že to není ani předmětem mé práce, mám v úmyslu se věnovat spíše hlavním principům a vymezení teoretického základu daseinsanalýzy.

Daseinsanalýza koncepčně vychází především ze dvou myšlenkových pramenů: z fenomenologické metody německého filosofa Edmunda Husserla a z existenciální filosofie jeho žáka Martina Heideggera, kterého lze bez nejmenších pochybností zařadit mezi nejslovnější osobnosti světové filosofie 20. století.

S praktickou aplikací daseinsanalýzy jsou spojena především jména dvou švýcarských lékařů: Ludwiga Binswanger a Medarda Bosse. Oba původně psychoanalytici, kteří se jako mnoho dalších s psychodynamickou teorií myšlenkově rozešli (Kratochvíl, 2016).

2.2. Fenomenologická redukce Edmunda Husserla

Daseinsanalýza je fenomenologický směr. Bohužel již samotná definice fenomenologie není zcela jednoznačná natožpak snadná. Z hlediska různých filosofických náhledů může dokonce nabývat i zcela protichůdných významů.

Dva přední čeští představitelé daseinsanalýzy docent Čálek a docent Růžička ve své studii *Výklad snů daseinsanalytickou metodou* staví způsob fenomenologického uvažování do protikladu k virtuálnímu způsobu uvažování, které však v jiném pojetí může vystupovat i jako synonymum. V tomto smyslu je

však fenomenologie spjata s filosofickým směrem *radikálního konstruktivismu* (Růžička, Čálek, 2016).

Radikální konstruktivismus se konstituoval jako reakce, odpověď a empiricky fundovaná alternativa k novodobému pozitivistickému pojetí věd, který považoval za příliš redukcionistický. Konstruktivistická epistemologie (tedy teorie poznání) nahradila tradiční pozitivistickou otázku „*po obsazích nebo předmětech vnímání a vědomí otázkou „jak“ a koncentruje se na průběh poznání, jeho působení či výsledky.*“ (Blecha, 1998, s. 219).

V tomto pojetí tedy není lidské poznání a vědění o věcech redukováno na pouhý poznatek (co o věci víme, co můžeme změřit, atd.), ale je chápáno jako vnitřní konstrukce založená na interpretaci. Člověk je totiž svým vnímáním v přímém kontaktu se světem, protože je to on a výhradně on, kdo pomocí vyšších funkcí centrální nervové soustavy interpretuje významově neutrální neurální procesy a přiděluje jim nějaký smysl (Blecha, 1998).

Tento přístup se projevil na tom, jakým způsobem vůbec Husserl chápal pojem *fenomén*. Fenomén je *věc tak, jak se sama ukazuje* a fenomenologie je návrat k těmto *věcem samým*, s jejichž základem se lze setkat jen v přímém kontaktu.

Husserl tvrdil, že abychom se k tomuto základu věcí samých (tedy k čistému fenoménu) mohli dostat, je třeba provést takzvanou *fenomenologickou redukci*.

Pomocí fenomenologické redukce je reálné jsoouco (tedy svět okolo nás) převedeno na fenomén naší imanence, který je možné v našem vědomí prohlédnout a prozkoumat ve všech možných variantách jeho danosti (Olšovský, 1999).

Fenomenologickou redukcí pak toto jsoouco získává podstatu, jež je našemu myšlení vnitřně vlastní (imanentní) a objasněná bez předpokladů či uplatnění zásahů jakýchkoli principů nebo činitelů, které by pro toto jsoouco a jeho předmět byly považovány za vnější (Durozoi, 1994).

Jinými slovy tento postup tkví ve vědomém *zdržení se* veškerých předpojatostí, úsudků a ve své podstatě všeho, co o dané věci víme a považujeme

jinak za samozřejmé. Jedná se o vydělení toho, jak se věci ukazují *samy o sobě* a jak se ukazují *pro mě*. Husserl v této souvislosti používá také termínu *uzávorkování* nebo *epoché*. To, že se dostaneme k čistému fenoménu, nám otevírá možnost zahlédnout věc v jejích veškerých možnostech (Coreth, 2006).

Jisté připodobnění, které nám může pomoci lépe pochopit fenomenologickou redukci, je představa rozkvetlého stromu. Můžeme si snadno domyslet, že při pohledu na takový strom, by okolo jdoucího řezbáře mohly napadat myšlenky stran kvality dřeva a množství materiálu na výrobu poliček. Sadaře by mohlo zajímat, jaké ovoce strom nese a zloděje, kolik by za něj mohl inkasovat peněz. Zamilovanému páru by vůně rozkvetlého stromu potrhovala opojnost citů, které k sobě váží. Za slunečného dne by pro všechny mohl nabízet útočiště v podobě příjemného stínu. Strom, který pro někoho může znamenat pouze překážku ve výstavbě cesty, v nás samotných může vyvolávat vřelé vzpomínky na rodiče, kteří nám na něm postavili první houpačku. A přitom hovoříme stále dokola o jednom a tomtéž stromu. Až díky fenomenologické redukci a uzávorkování vlastních představ, které o tomto stromu máme, dokážeme jej spatřit jako čistý fenomén, který se nám pak může ukázat v kterékoli jeho vlastní možnosti.

Tento přístup je samozřejmě díky značnému akcentu na vnitřní psychickou realitu klienta velmi vhodný pro klinické užití a je třeba zmínit, že v současné době si toto fenomenologické nahlížení osvojují i mnohé další psychotherapeutické směry (včetně těch psychodynamických) (Kratochvíl, 2016).

Pomáhá nám chápat klienty v jejich neopakovatelné jedinečnosti včetně obtíží, se kterými do psychoterapie vstupují. Deprese tak přestává být jen jakýmsi vyprázdněným diagnostickým pojmem, který předesílá možné postupy léčby nebo nálepkou, kterou přiřadíme na základě pozorování určitých vnějších symptomů.

Daseinsanalýza v tomto smyslu diagnózu ani neuznává. Obtíže totiž sehrávají významnou roli v klientově rozvržení světa a klient sám jim už před započatím léčby „nějak“ rozumí, sám si je „nějak“ interpretuje a sám jim přiřazuje i „nějaký“ smysl. Daseinsanalytik se klienta dotazuje právě na toto jeho

rozvržení, spíše než aby na základě diagnostických vodítek přistupoval k těmto obtížím podle předem určeného terapeutického protokolu.

Hovoří s klientem a všemi možnými způsoby se ptá, „jaká“ jsou ta jeho „nějak“ v otázce rozumění vlastnímu onemocnění. Objevuje společně s klientem jeho skryté možnosti a schopnost nahlédnout na své obtíže, na svůj život, na svůj pomyslný „strom“ i z jiné perspektivy.

2.3. Existenciální filosofie Martina Heideggera

Již z předchozí kapitoly věnované nástinu fenomenologie je poměrně patrné, že, na rozdíl od jiných psychoterapeutických směrů, je *daseinsanalýza* laděna poměrně filosoficky. Díky tomuto načerpání inspirace pro psychoterapeutickou praxi se *daseinsanalýza* ve velké míře zabývá otázkami, které jsou pro filosofii, a zejména pro existenciální filosofii, typické. Zcela zásadní zdroj, který tyto otázky pro *daseinsanalýzu* koncipoval, je dílo německého filosofa Martina Heideggera *Bytí a čas*.

Martin Heidegger je i přesto, jak obrovský dopad mělo jeho pojetí na celé směřování myšlenkových proudů filosofie 20. století, osobností poměrně rozporuplně přijímanou. Narozen roku 1889 v městečku Meßkirch do chudých rodinných poměrů kostelníka, sám usiloval o získání povolání ke kněžství, aby nakonec studium teologie přerušil a začal se naplno věnovat studiu své oblíbené filosofie, historie a matematiky.

V roce 1919 se stal univerzitním asistentem Edmunda Husserla, muže, u kterého se značnou měrou nechal inspirovat při utváření vlastních filosofických úvah. O osm let později, v roce 1927, se Heidegger již připravoval na získání profesury ve Freiburgu a měl se *de facto* stát Husserlovým nástupcem. Patrně i časový tlak donutil tehdy osmatřicetiletého Heideggera uspíšit vydání svého nepřekonaného a nejznámějšího díla, na kterém již předtím značnou dobu pracoval. *Bytí a čas* tak zůstalo navždy nedokončeno a z plánovaných dvou svazků po třech oddílech, zbyl pouze svazek jeden o dvou oddílech.

Rok 1933 je nechvalně spojen s Heideggerovým příklonem k Hitlerovu nacionálnímu socialismu. Byl člověkem mnoha rozporů. Na jedné straně je o něm známo, že veřejně vystupoval proti antisemitské propagandě a sám

vyučoval mnoho studentů židovského původu, na straně druhé se pro prosazování vlastních zájmů na akademické půdě neštítal použít vlivu nacistických aktivistů. Jeho jednání pochopitelně nezůstalo bez odezvy a zejména v poválečných letech velmi negativním způsobem ovlivnilo jeho pozici, co by vysokoškolského pedagoga. Heidegger se v podstatě stáhl do ústraní až do doby, než se na něj obrátil Medard Boss s novou koncepcí *daseinsanalýzy* (Coreth, 2006).

2.4. Pobyť v Heideggerově existenciální filosofii

Heideggerův pojem *dasein*, který do českého jazyka přeložil přední český fenomenolog a filosof prof. Jan Patočka termínem *pobyť*, zaujímá v jeho díle i v *daseinsanalýze* zcela výsostné postavení. Řeší totiž otázku pojetí člověka v jeho vztahu k bytí.

Termínu *dasein* se v Heideggerově filosofii používá k „označení nejvnitřnějšího základu (*nitro, duchovní srdce, presubjektivní svojství, sum, transcendence*) člověka; *byť člověka v podstatné souvislosti s jeho existencí*“ (Olšovský, 1999, s. 113), ze kterého jako jediného „*může vzejít i porozumění bytí samému.*“ (Olšovský, 1999, s. 113).

Sám Heidegger definuje v první řadě *pobyť* jako „*jsoucno, které se ve svém bytí vztahuje k tomuto bytí tak, že mu rozumí.*“ (Heidegger, 2002, s. 73).

Jak ale rozumět tomu, co Heidegger chápal pod pojmem bytí? Již jsme si předestřeli, že jeho učitel Edmund Husserl se ve svém díle podstatnou měrou zabýval především tématy epistemologickými, noetickými; tedy tématy, která se táží po podstatě lidského poznání.

Jak je vůbec možné něco poznat? Jak víme, že víme? Co je předmětem našeho poznání? Co je produktem našeho vědění? Právě na tyto fundamentální filosofické otázky Husserl odpověděl svou fenomenologií a řekl, že skutečného poznání lze dosáhnout jen pomocí fenomenologické redukce, protože věc (*jsoucno*) se ukazuje jen a pouze ve vztahu k lidem.

Heidegger, který se ostatně sám považoval za fenomenologa a nálepku existenciálního filosofa spíše odmítal, vzal tento fenomenologický přístup k epistemologii a uplatnil ho v tématech metafyzických, v ontologii; tedy ve

filosofické disciplíně, která si především klade otázky jako: „co je to bytí?“ a „co je jsoucno?“.

Fenomenologická metoda ho vedla k tomu, aby poukázal, že *bytí* a *jsoucno* nejsou nositeli totožného významu a že pro tuto netotožnost s jakýmkoliv jsoucnem sami utváříme nějaké porozumění. Jinými slovy každý člověk nějak rozumí svému jsoucnu a nějak rozumí i ostatním jsoucňům. Tento rozdíl Heidegger nazval *ontologická diference* (Blecha, 1994).

K ontologické diferenci lze dodat toto: „Vskutku – řeknu-li: „*Toto je stůl*“, *hovořím sice o jednotlivém jsoucnu „stůl*“, *nicméně zároveň mlčky uznávám, že to, aby mohl být stolem zde a nyní (a aby se tak mohl stát předmětem mého ukázání a celkově i zájmu), musí být.*“ (Blecha, 1994, s. 73).

V určitém smyslu můžeme v tomto pojetí najít zajímavé souvislosti s myšlenkovým experimentem, který předestřel irský filosof George Berkeley ve svém díle *Pojednání o principech lidského poznání*, kdy máme sami sobě položit otázku, jak by zněl zvuk padajícího stromu v hlubokém lese, kde nikdo není? Pokud tuto otázku zobecníme, můžeme ji položit následovně: „Může něco existovat bez toho, aby to bylo vnímáno?“ (If a tree falls in a forest, n.d.).

Heidegger samozřejmě chápal, že prostým „*Ukázáním jsoucna (...) jeho bytí nevytvářím, zároveň je však předpokládám.*“ (Blecha, 1994, s. 73). Jsoucno zvuku padajícího stromu by tak samozřejmě existovalo i bez naší přítomnosti, a kdybychom do lesa umístili nějaké zařízení, které by mechanické vlnění způsobené jeho pádem umělo „kódovat“ do podoby různých veličin (například intenzita, frekvence), mohli bychom ho z pozitivistického hlediska dokázat. Ve fenomenologickém způsobu nazírání jsme však „*v každém vztahu k jsoucímu (...) zároveň vztaženi k jeho bytí.*“ (Blecha, 1994, s. 73).

Právě toto čistě lidské jsoucno Heidegger nazývá oním nesnadně přeložitelným německým termínem *dasein*. *Dasein* by totiž bez člověka vůbec nemohl existovat, neboť je to právě člověk, kdo rozumí, že on sám jako jsoucno, určené svým výskytem, daností a přítomností, je něco jiného než bytí tohoto jsoucna, které se odehrává přímo v něm (Blecha, 1994).

Dasein je „*jsoucno, které jsem vždy já sám*“ (Heidegger, 2002, s. 73).

2.5. Téma smrti z daseinsanalytického pohledu: Bytí k smrti

Již jsme si předestřeli, co je míněno pojmem *dasein*. Jak však Martin Heidegger z této perspektivy pohlížel na smrt?

Martin Heidegger popsal smrt jako existenciál, „*konstitutivní moment lidského pobytu*“ (Olšovský, 1999, s. 43), který pojmenoval *Bytí k smrti* (*Sein zum Tode*). Tyto existenciály jsou struktury, které nám rozvrhují způsoby naší existence do jakýchsi os, skrz které jsme zapojeni do našeho celkového pobytu.

Za zcela základní strukturu (existenciál) našeho pobytu považoval pak *Bytí ve světě* (*In-der-Welt-sein*). Zjednodušeně řečeno tímto existenciálem Heidegger vysvětluje, že veškeré naše poznání a rozumění světu lze uskutečnit pouze tak, že jsme do tohoto světa nějakým způsobem každý zapojen. Není prostě možné odečíst svět od člověka a člověka od světa, protože jedině člověku svět dává smysl.

Existenciály obecně není příliš možné jednoznačně definovat a popsat tak, jak bychom popsali Aristotelovo tradiční pojetí kategorií. Je možné pouze popisovat situace, kdy je člověk zakouší, popřípadě je vyvolávat ke znovuprožití (Blecha, 1998).

Existenciál *Bytí k smrti* je možné pochopit pouze skrze naši nejzákladnější polohu existence – *časovost*. S pojmem časovost operoval již Edmund Husserl, ale na rozdíl od Heideggera v ní příliš nezdůrazňoval jeden podstatný aspekt, a to budoucnost.

„*Abych byl bytostí časovou, musím mít zkušenost konečnosti (...) Přísně vzato mohu znát jen to, co už není, co mne opustilo, co se vůči mně ohraničilo. (...) Opouštění je zároveň potvrzení rozvrhu toho, do čeho teprve vstupuji.*“ (Blecha, 1994, s. 206).

V tomto smyslu je tedy možné zakoušet *Bytí k smrti* právě jako rozumění tomu, že jsme konečné bytosti. Fakt, že se smrti vydáváme vstříc, ohraničuje náš život, dává mu směr, smysl i cíl. Kdybychom se pokusili představit sami sebe jako jakési nesmrtelné entity, rovina času by pro nás absolutně pozbyla jakéhokoliv významu.

Tak, jak časovost z jedné strany utváří naši existenciální důvěru v *bytí v prostoru*, je z druhé strany také zdrojem značné nejistoty, protože nikdy nemůžeme přesně vědět, kolik času nám vlastně zbývá. Tato nejistota se projevuje v dalším existenciálu, který rozvrhuje náš pobyt, tedy v *úzkosti*.

„*Úzkost nám zjevuje nicotu, jíž se ohlašuje bytí v mezích naší časující-se konečnosti.*“ (Blecha, 1994, s. 206).

Právě to, jakým způsobem jako lidé zacházíme s vlastní úzkostí, nás určuje ve smyslu autentického či neautentického způsobu existence (Blecha, 1994).

Autentická existence je možná jen díky zvládnutí této úzkosti a zvládnutí této úzkosti je možné jen díky „*odhodlání k aktivnímu časování*“ (Blecha, 1994, s. 206), které zveme *starostí*, skrze kterou si zajišťujeme *Bytí k smrti*. Starost je „*základní tendence (bytí) lidského pobytu, kterému jde v jeho bytí o toto bytí samo (autentické, vlastní bytí), a tím zároveň o bytí jako takové i o jsoucna, jež člověka obklopují; základní existenciál, který vyjadřuje původní snahu být sám/sama sebou, realizovat své nejvlastnější možnosti.*“ (Olšovský, 1999, s. 149 – 150).

Oproti tomu neautentická existence se v základu projevuje tak, že lidská starost pouze následuje tendence se smrti nějakým způsobem vyhnout; následuje cíle, jež se snaží zařídit trvalost a stálost toho, co mi je drahé (Fürst, 1994).

V publikaci *Existential perspectives on human issues* jsou velice zajímavě zpracovány a popsány způsoby (či strategie), jakými lze v perspektivě existenciálního pojetí neautenticky přistoupit ke svému Bytí k smrti, tak jak je popsali různí autoři:

- ❖ Předpokládáme, že budeme mít dlouhý život a smrt je ještě příliš daleko.
- ❖ Uklidňujeme sami sebe věcným přístupem ke smrti; například: jakmile zemřeme, stejně o tom nebudeme vědět, takže nemá cenu to řešit.
- ❖ Spíše si představujeme smrt jako klidný a tichý spánek, než jako absolutní konec našeho bytí.

- ❖ Převezmeme myšlenku nesmrtelnosti duše, reinkarnace nebo posmrtného života.
- ❖ Usilujeme o dosažení „světské nesmrtelnosti“ skrze něco, co nás „přežije“. Můžou to být naši potomci, kniha, umělecké dílo, atd.
- ❖ Lpíme na přesvědčení o naší výjimečnosti, kterou ukazujeme skrze workoholismus, narcismus, marnivost, „život na ostří nože“ nebo naopak přílišnou sebekontrolu v domnění, že jsme tak schopni vzepřít se přirozené povaze smrti.
- ❖ Přesvědčíme sami sebe o existenci nějakého „zázračného spasitele“; boha, rodiče, lékaře nebo dokonce psychoterapeuta, který nás před smrtí uchrání.
- ❖ Stáhneme se z blízkých nebo sexuálních vztahů, abychom omezili strach ze separace.
- ❖ Distancujeme se od našich tělesných (i sexuálních) prožitků; tedy té části, kterou považujeme nejvíce náchylnou k nemoci a umírání.
- ❖ Osvojíme si frivolní, přespříliš radostný, lhostejný či nonšalantní přístup k životu.
- ❖ Nebo si naopak osvojíme depresivní, přespříliš flegmatický či bezmocný postoj k životu.
- ❖ Suicidium za účelem převzetí kontroly nad nevypočitatelností smrti.
- ❖ Pohroužíme se do obsedantního a kompulzivního chování, řešení pseudoproblémů, afér, členství v různých skupinách nebo do závislého chování, včetně návykových látek a alkoholu, abychom přechodně našli úlevu od úzkosti ze smrti.

Není tím samozřejmě míněno, že veškeré tyto strategie automaticky vedou k neautentickému způsobu existenci a nebylo by vhodné je použít bez rozmyslu k patologizaci kohokoliv. Jedná se spíše o určité oblasti, které je možné v psychoterapeutickém procesu sledovat.

Obtíže obvykle vyvstávají jen ve chvíli, kdy se jedna či více z těchto strategií stane v našem životě příliš dominantní, akcentovaná. Je například zcela v pořádku, když se poctivě věnujeme své kariéře, vzděláváme se, vynakládáme pro to nějaký čas a občas překročíme i jisté limity vlastního komfortu. Avšak v momentě, kdy by naše kariéra plnila z velké části pouze ten účel, jak se vyhnout

vlastní úzkosti, dalo by se hovořit i o neautentické existenci (Van Deurzen, Arnold-Baker, 2005).

VÝZKUMNÁ ČÁST:

3. Použitá metoda

Pro výzkumnou část své bakalářské práce jsem zvolil metodu *interpretativní fenomenologické analýzy* (také IPA: *interpretative phenomenological analysis*).

Tuto metodu od 90. let 20. století rozvíjel především profesor Jonathan A. Smith, který v současné době působí na katedře psychologie v Birbeck, University of London. Interpretativní fenomenologická analýza byla konstituována především jako určitý protipól k tradičním kvantitativním metodám psychologického výzkumu, které nedokážou příliš přesně popsat jedinečnou lidskou zkušenost a to, jaký význam jí v určitém čase či podmínkách přisuzujeme (Čermák, Řiháček, Hytych, a kol., 2013).

Tím, že IPA z vlastní podstaty ponechává výzkumníkovi i respondentům možnost volné a svobodné explorační dané, ryze subjektivní zkušenosti, poskytuje také více prostoru pro kreativitu výzkumného procesu než jiné kvalitativní přístupy (Čermák, Řiháček, Hytych, a kol., 2013).

I přes tento značný výzkumný záběr se k této metodě přirozeně vážou i určitá omezení, které je záhodno si blíže specifikovat:

V první řadě není dost dobře možné uskutečnit interpretativní fenomenologickou analýzu s velkým vzorkem respondentů. To souvisí s fenomenologickou povahou takového výzkumu (Čermák, Řiháček, Hytych, a kol., 2013).

Vzhledem ke snaze o velmi pečlivé a podrobné zachycení osobní zkušenosti, by větší počet účastníků výzkumu znesnadňoval šetření do neúnosné míry. Je ovšem zcela klíčové, „*aby respondenti dobře reprezentovali daný fenomén (téma), který nás zajímá, což klade nárok na výzkumníka, aby pečlivě vybral takové participanty, kteří jsou nositeli daného jevu, či jej „produkuje“.*“ (Čermák, Řiháček, Hytych, a kol., 2013, s. 13 – 14).

Druhé významné specifikum metody IPA je to, že se při jejím uskutečňování z pozice výzkumníků nesnažíme jednak o předběžné nastolení

předpokladů, které ohledně výsledků výzkumu máme a jednak ani o induktivní vyvození obecně platných závěrů na základě dílčích poznatků (což je charakteristické právě například pro kvantitativní výzkumné metody).

Výsledná analýza, která vychází z metody IPA, se tedy nedá plošně uplatnit, nelze ji dost dobře zevšeobecňovat pro větší vzorek lidí a bylo by chybou ji pro takové výzkumné účely použít. To ovšem není ani jejím smyslem, neboť proces interpretativní fenomenologické analýzy je založen na dialektickém postupu, během kterého se respondent snaží vyjavit smysl svých zkušeností a výzkumník usiluje o to, aby ho tento smysl postihl a dokázal ho interpretovat ve vztahu k danému tématu (Smith, 2015).

3.1. Záměr výzkumu

Aby bylo vůbec možné přistoupit k samotné analýze dat, je nutné si také definovat samotný záměr této práce. V kapitolách teoretické části jsem se kromě vymezení a definice základních pojmů věnoval především konkrétnímu popisu rámce, ve kterém psychoanalýza a daseinsanalýza k tématu smrti přistupují.

Ve výzkumné části si kladu za cíl toto teoretické zpracování posunout na praktickou rovinu a pomocí zvolené metody pečlivě prozkoumat a analyzovat, jakým způsobem nahlíží na téma smrti konkrétní lidé, tedy psychoanalytici a daseinsanalytici erudovaní a praktikující ve zvolených psychoterapeutických směrech.

3.2. Výzkumná otázka

Stanovení výzkumné otázky v metodě IPA podléhá charakteru zkoumaného jevu (v tom případě tématu smrti) a měla by vést k co nejlepšímu popisu konkrétní zkušenosti z hlediska jednotlivce zasazeného do skupiny, kterou zkoumáme. Výzkumné otázky jsem tedy stanovil takto:

- ❖ Jakým způsobem rozumějí smrti v psychoterapii psychoanalytici?
- ❖ Jakým způsobem rozumějí smrti v psychoterapii daseinsanalytici?
- ❖ Je možné sledovat podobné přístupy k tomuto tématu v rámci obou skupin?

3.3. Získávání dat

K získávání dat jsem použil polostrukturovaného rozhovoru, který se mi jevil pro interpretativní fenomenologickou analýzu nejvhodnější, neboť „představuje dostatečně flexibilní metodu, která dává respondentovi možnost volně mluvit o tématu, reflektovat svůj postoj k němu a rozvíjet o něm své myšlenky.“ (Čermák, Řiháček, Hytych, a kol., 2013).

Abych měl s respondenty možnost postihnout zkoumané téma v co největší možné šíři a poskytl dostatek prostoru pro jejich uvažování, vypracoval jsem si v předstihu seznam otázek (okruhů), které jsem respondentům předem zaslal i se stručnou charakteristikou mého výzkumného záměru.

K těmto okruhům jsem dospěl jednak na základě předběžných konzultací s vedoucím mé bakalářce práce a jednak také díky uskutečnění pilotního rozhovoru na zadané téma. Ten jsem samozřejmě v analýze jednotlivých případů nepoužil, neboť jeho účel tkvěl především v získání dostatečného množství materiálu pro zpřesnění mých otázek k problematice zkoumaného tématu.

Pro samotnou realizaci rozhovorů se sepsání těchto okruhů ukázalo jako velmi praktický krok. Tyto okruhy mně i respondentům pomáhaly k lepší orientaci v tématu, v průběhu rozhovorů vytvářely pro účastníky výzkumu bezpečný rámec a vymezovaly i určité mantinely, které nám nedovolovaly zcela pustit ze zřetele výzkumnou otázku a pohybovat se stále v jejích intencích.

V interpretativní fenomenologické analýze jsou totiž určité odklony od toho, jakou si v přípravné fázi výzkumník vytvořil představu o vedení a směřování rozhovoru (což souvisí s jeho předporozuměním) velice důležité a výzkumník by se je rozhodně neměl pokoušet svými zásahy jakýmkoliv způsobem bez rozmyslu regulovat či eliminovat. Právě tyto odklony nám dávají možnost nahlédnout zkoumané téma tak, jak jsme sami doposud neučinili, vedou k jedinečným poznatkům a jsou tak esenciálním prvkem správné analýzy (Smith, Flowers, Larkin, 2009).

Aby však v podobě celku mohl uskutečněný rozhovor přinést do výzkumu relevantní data, měl by zůstat věrný i původní otázce a stále se obracet

k tématu, které si předsevzal podrobit analýze. Okruhy, které jsem pro účely rozhovoru sepsal, plnily tak navíc funkci „záchytných bodů“, ke kterým bylo možné se v průběhu rozhovoru stále vracet, pokud by se odklonil směrem příliš vzdáleným vytyčenému tématu.

3.3.1. Tematické okruhy

Takto vypadal seznam tematických okruhů, který jsem měl během rozhovorů po ruce. Připojil jsem k nim i interní poznámky, které slouží pouze čtenáři bakalářské práce k lepšímu osvětlení jejich účelu. V průběhu rozhovorů jsem striktně nedodržel jejich pořadí a nebylo vždy nutné položit je úplně všechny. Snažil jsem se dbát spíše na přirozené plynutí a návaznost rozhovoru. Zjistil jsem totiž, že tyto okruhy jsou poměrně úzce propojené, na mnohých místech se překrývají a jeden ve většině případů odkazoval rovnou i k následujícímu bez toho, abych do rozhovorů nějak zásadně zasahoval.

Jakým způsobem psychoanalýza/daseinsanalýza ovlivnila váš pohled na téma smrti?

- ❖ Formulace této otázky pátrá, zda, popřípadě jak, respondent vnímá, že pod vlivem vlastního psychoterapeutického zaměření došel k nějaké změně či vývoji osobního náhledu na téma smrti.
- ❖ Snažil jsem se vyhnout „navádění“ respondenta, je-li tím myšlen teoretický rámec směru nebo osobní zkušenost z výcviku/supervize/vlastní terapie.

Jak osobně chápete smrt z hlediska psychoanalýzy/daseinsanalýzy?

- ❖ Pokud bylo nutné více toto téma rozvést z předchozí formulace, pokoušel jsem se otázku zacílit na to, jak danému tématu rozumí respondent z úhlu svého psychoterapeutického směru právě nyní?

Co vše pro vás může být smrt z hlediska psychoanalýzy/daseinsanalýzy? V jakých podobách se vám téma smrti v psychoanalýze/daseinsanalýze objevuje?

- ❖ Touto otázkou jsem se snažil prozkoumat, v jakých oblastech psychoterapeutického procesu je toto téma pro respondenta obsaženo a

zda může vytvářet nějaká konkrétní zástupná témata. Popřípadě jak souvisí s obtížemi klienta.

Co pro vás může být z hlediska psychoanalýzy/daseinsanalýzy protikladem smrti?

- ❖ Touto otázkou jsem se snažil respondenta vyzvat k prozkoumání hranic tohoto tématu „z druhé strany“.
- ❖ Nemuselo nutně jít přímo o protiklad, spíše o definici toho, co vlastně smrt v psychotherapeutickém procesu není.

Jak myslíte, že je téma smrti pro psychoanalýzu/daseinsanalýzu významné?

- ❖ Možná poněkud více teoreticky zaměřená otázka, nicméně stále jsem se snažil o prozkoumání konkrétní zkušenosti s tímto tématem. Jde tedy o to, jaký význam pro daný psychotherapeutický rámec přiřazuje smrti sám respondent.

3.4. Výběr respondentů

Výběr respondentů jsem provedl na základě kritérií, který určil samotný charakter výzkumné otázky a zvolené metody.

Metoda IPA mě vedla k výběru menšího výzkumného vzorku. Původně jsem měl v plánu uskutečnit šest rozhovorů (tři psychoanalytici/tři daseinsanalytici), ale množství materiálu, který mi poskytlo již první šetření, mě přinutilo přehodnotit rozhodnutí. Vzhledem k rozsahu bakalářské práce jsem tedy vybral menší vzorek (dva psychoanalytici/dva daseinsanalytici) a soustředil se na detailnější analýzu jednotlivých případů.

Základní kritéria pro výběr respondentů byla: absolvovaný výcvik, erudice a relevantní zkušenosti z praxe v daném psychotherapeutickém směru. Mimo tohoto samozřejmě i motivace se výzkumu zúčastnit. Musím podotknout, že vstřícnost a ochota všech respondentů mi s výzkumem pomoci, byla obrovská.

Etický aspekt výzkumu jsem zajistil seznámením respondentů s informovaným souhlasem (viz příloha č. 1, s. I), který museli nejprve stvrdit svým podpisem.

3.5. Průběh analýzy

V rozvržení jednotlivých kroků jsem vycházel z teorie tak, jak ji popsala Mgr. Jana Koutná Kostínková a prof. Ivo Čermák v publikaci *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy* v kapitole věnované interpretativní fenomenologické analýze:

1. fáze IPA: V této fázi jde o sebereflexi na téma vlastního „předporozumění“. Tím je v podstatě zaveden fenomenologický charakter zkoumání. Prostřednictvím vnitřního dialogu, konzultací na toto téma a formou zápisků jsem se snažil co nejvíce proniknout do problematiky, jak tématu smrti rozumím z vlastní perspektivy, jaké s ním mám osobní zkušenosti a zážitky a jaké mám prozatímní teoretické a praktické znalosti v oblasti psychoanalýzy a daseinsanalýzy.
2. fáze IPA: Opakovaným čtením zápisu a poslechem nahrávky hotového rozhovoru jsem se pokoušel dosáhnout co nejvyšší možné míry „zapojení se“ do tématu z perspektivy respondenta. V této fázi je samozřejmě důležité zužitkovat poznatky z přípravné fáze a snažit se vědomě „oddělit“ vlastní náhled a předpoklady od respondentových.
3. fáze IPA: Během této fáze jsem již započal v přepisu rozhovoru zvýrazňovat konkrétní části textu, které se zdály být zajímavé a podnětné pro nastolené téma. Na okraj papíru jsem si také vypisovat poznámky, kterými jsem se vlastními slovy snažil co nejlépe zachytit popis respondentovi osobní zkušenosti.
4. fáze IPA: Na základě předchozích poznámek k rozhovoru jsem usiloval o formulování nadřazených tematických okruhů, které by co nejméně zachycovaly podstatu zkoumaného tématu. V této fázi již přišla na řadu samotná organizace a interpretace dat.
5. fáze IPA: Mezi jednotlivými tématy, která se nám ukázala v předchozí fázi, jsem začal hledat souvislosti a propojení. K analýze dalšího rozhovoru se doporučuje přistoupit až ve chvíli, kdy je současná analýza uzavřena.
6. fáze IPA: V této poslední fázi analýzy jsem se snažil o to, abych obdobným způsobem objevil i souvislosti napříč všemi uskutečněnými rozhovory (Čermák, Řiháček, Hytych, a kol., 2013).

4. Analýza jednotlivých případů

4.1. Rozhovor s psychoanalytikem Markem

Marek je absolventem jednooborové psychologie. Zhruba dvacet let i atestovaný klinický psycholog, z toho 16 let vede svou soukromou zdravotnickou praxi. Při *České psychoanalytické společnosti* absolvoval výcvik v psychoanalýze. Působí také jako supervizor, výcvikový terapeut a externí univerzitní lektor.

4.1.1. Smrt jako metafora:

Podstatný fenomén, který se z rozhovoru vyjevil, je Markovo chápání smrti jako metafory. Krom samotného faktu, že jsme smrtelní a náš život jednoho dne skončí, se objevuje i symbolistní rovina smrti, která je ryze individuální a každý člověk si ji naplňuje po svém. Často však odkazuje k nějaké představě konce, konečnosti, neodvratitelnosti nebo nezměnitelnosti. Marek hovoří o tom, že „... *představa smrti je něco, co má v sobě nějak každé člověk a z hlediska té psychoanalýzy je ta smrt obrazem nebo symbolem nebo metaforou pro spoustu dalších věcí... spoustu věcí, které mají konečný charakter.*“ (II, 21-24).

Právě ty představy, které spojujeme s metaforickou rovinou smrti, se v psychoanalýze stávají velice důležitým materiálem pro zpracování a zároveň každý z nás tuto představu smrti prožíváme způsobem nám vlastním. Nejde o to, „*rovnu to přeskočit a utěšovat se, ono zase jednou něco bude.*“ (II, 28-29).

Psychoanalýza v tomto smyslu slouží k tomu, aby podkrývala to, co bychom radši neviděli, jde o to, „*co nejvíc rozšířit to pole sebeuvědomění člověka.*“ (III, 36-37).

4.1.2. Představa v kontrastu s nepříjemným faktem smrti

To, že si vytváříme nějaké představy o smrti, ke kterým můžeme přiřadit i prožitek, se jeví jako nástroj, díky kterému se s fakticitou smrti účinně vyrovnáváme.

„ ... když je (člověk) mladej, tak si představuje, jak by mu ty druhý plakali na pohřbu... tuhle tu představu má leckdo a je vlastně hrozně pěkná, taková kompenzační by se řeklo.“ (III, 41-43).

Možný charakter představy (a v tomto smyslu především ten nepříjemný) má zároveň i svou odvrácenou stránku, která se často ukazuje v podobě obtíží, se kterými klient do psychoanalýzy přichází. V přeneseném významu se to může jevit skoro až tak, že lidé prožívající existenciální krizi, úzkost či děs z neodvratného konce, jsou před oním faktem smrti jaksí více obnaženi.

„ ... většina z nás nechce zemřít, když se máme dobře. A i ty co jsou i ty, co se mají zle, mnohdy umřít nechtějí. Člověk lpí na svym životě.“ (VI, 127-129).

Dalo by se tedy říci, že nás charakterizuje právě to, jak ke své smrtelnosti přistupujeme v rámci vlastních představ. A jak účinně či neúčinně, vyvrátě či nevyvrátě, vynalézavě či rigidně, vědomě či nevědomě s nimi nakládáme.

Chceme však „být naživu“ a většinou si i přejeme, aby to tak zůstalo. Velmi lidským a dokonce až úlevným způsobem vnímám tuto myšlenku obsaženou mimo jiné i v samotném závěru rozhovoru, kde se Marek vyjádřil slovy:

*„Ale jinak teda proti smrti v tuto chvíli moc nenamítám, protože čekám... doufám... že ještě nepřijde, ale až bude blízko, tak námitky mít budu. *smích*“ (VII, 182-183).*

4.1.3. Smrt jako destruktivní finále a láska jako východisko

V pojetí psychoanalýzy tak, jak jsem ji měl možnost nahlédnout z Markovy perspektivy, nabírá téma smrti (mimo faktické smrtelnosti, smrti jako metafory a představy o smrti) dalšího, takřka mystického tvaru. Je nastolena palčivá otázka: „Proč se někdy lidé tak ničí?“

„ ... ta destruktivní síla toho, že tam někde v člověku je taky něco, co jde proti pudu sebezáchovy... tedy touha se zničit...“ (VI, 139-141).

„...najednou převládne ten Thanatos jakoby... jak v člověku... tak v tý kultuře... ta válka je toho dokladem.“ (VII, 175-176). Zdá se, jako by v nás, chtě nechtě, byla skrytě přítomna i jakási síla, které je vlastní ničení, zabíjení a umírání. Nabízí se otázka, proč vlastně tato síla v člověku nepropukne vždy? Jak se stane, že v nás převládne ona touha po destrukci života?

Možná i kvůli těmto otázkám nebyla tato teorie všeobecně přijata, „byť zrovna mně to třeba přijde hrozně zajímavý, protože zní to tak mysticky...“ (VI, 157-158).

Jak se však postavit něčemu tak mocnému, co je zároveň naší neoddělitelnou součástí? Kde můžeme hledat východisko? Je to síla lásky, která se v tomto smyslu jeví jako naše svobodná volba, jako rozhodnutí. To ostatně shrnuje i Markova myšlenka, pronesená v lehce humorném ladění: „...ta láska... to havlouský... pravda a láska by mohla... taky někdy zvítězit... občas... *smích* nad lží a nenávisť.“ (VII, 180-182).

4.2. Rozhovor s psychoanalytičkou Evou

Eva je absolventka jednooborové psychologie, registrovaná klinická psycholožka s psychoanalytickým výcvikem a více než pětadvacetiletou praxí. Dlouhodobě se věnuje také psychoterapeutické péči o těžce somaticky nemocné pacienty. Mimo jiné pracuje také jako odborný supervizor, výcvikový terapeut a externí univerzitní lektor.

4.2.1. Problematika oddělení životní a psychoanalytické zkušenosti

Podstatná otázka, která se při rozhovoru s Evou vynořila, je ta, zda je vůbec možné oddělit svou životní zkušenost s tématem smrti od toho, co k jeho chápání přinesla sama psychoanalytická zkušenost.

„ ... já vlastně konkrétně pracuji léta s lidmi, kteří jsou ohrožení na životě. To znamená, že tahle ta zkušenost, která byla dřív, než jsem šla do psychoanalýzy, samozřejmě ovlivňuje můj... jakoby... způsob, jak s tím tématem pracuji.“ (VIII, 195-198).

V tomto smyslu se ukazuje, že vydělení psychoanalytické zkušenost jakožto něčeho zcela svébytného, něčeho, co bychom mohli samostatně prozkoumat, je problematické a možná i zcela nežádoucí. Psychoanalytická zkušenost se integruje do životních zkušeností a naše životní zkušenosti nás jistě ovlivňují v tom, jak budeme psychoanalytickou koncepci chápat a užívat.

To je velmi zajímavá myšlenka, která vede k tomu, jak je důležité nedopustit se redukce, která by nás mohla dovést k předpokladu, že psychoanalýza (nebo daseinsanalýza) nám může nabídnout pro porozumění smrti (či jakýchkoli jiných témat) pouze jakýsi teoretický podklad, který je nutný pasivně přijmout.

Byť oba dva směry vycházejí z určitého teoretického rámce, musíme se obracet přímo k člověku, neboť člověk je tím, kdo dané teorii rozumí a samotná psychoanalýza funguje spíše jako prostředek osobního vývoje a zrání.

„ ... jsem přesvědčena o tom, že psychoanalýza ovlivnila můj postoj k leccemu, protože mě posunula... změnila... změnila ve smyslu, že jsem jako pod vlivem toho procesu dozrála... a že zkvalitnila ten psychoterapeutický...“

psychoanalytický nástroj, který používám... v tom vztahu ke klientům. To znamená i ke klientům, kteří přicházejí s tématem smrti.“ (VIII, 199-203).

4.2.2. Smrt jako ztráta, nežítí a nenaplněnost

Stejně jako v předchozím rozhovoru s Markem se ukázalo, že pojem smrti může v psychoanalytickém pojetí nabývat různých tvarů a podob.

Jednou z možností, kde můžeme také nalézat téma smrti, je ztráta. Pro tento účel považuji za vhodné, pokusit se tento pojem (tedy to, co my sami za ztrátu považujeme), rozšířit, co nejvíce je to možné. Když hovoříme o smrti ve smyslu ztráty, první, co by nás mohlo napadnout, je právě ztráta života, ztráta někoho blízkého či milovaného. Když se však pustíme dál, narazíme na stále abstraktnější představy o tom, co vše vlastně ztráta může být.

Hovoříme o ztrátě ideálu, o ztrátě životního smyslu nebo životní náplně, o ztrátě energie. Můžeme také o někom ztratit iluze. V krajním případě se skutečně setkáváme s ustálenou frází „jsi pro mě mrtvý člověk“.

Domnívám se, že v tomto smyslu ztrátu opravdu prožíváme jako smrt a můžeme pociťovat žal, vztek a v konečném důsledku jsme nakonec postaveni i před otázkou, jak se s takovou událostí vyrovnáme.

„Já si myslím, že téma smrti je obsaženo v každém tématu ztráty... jakékoli ztráty, protože to znamená, že člověk se musí vyrovnat s nějakou... s vědomím toho, že ztratil... a že se musí s tou ztrátou vyrovnat. A počínaje tím, že... vlastně... je to ztráta z našeho pohledu třeba... nějaké drobnosti... nebo je to ztráta zdraví či dokonce ztráta života... vlastního... nebo ztráta života někoho blízkého. Takže v každém tom tématu... buď explicitně, nebo implicitně... v každém tématu ztráty.“ (IX, 218-224).

Dalším z možných způsobů, jak lze fenomén smrti v psychoanalýze vnímat, je skrze představu životní nenaplněnosti, k čemuž Eva říká:

„ ... jak já pracuji terapeuticky s lidmi... nebo analyticky s lidmi... tak vlastně objevuji jejich nežítí, nenaplněnost jejich... jaksí... ambicí a jejich možností a jejich kvalit.“ (X, 274-276).

Psychoanalýza se tedy snaží odhalit jakási „mrtvá místa“ našeho bytí. Ono „nežítí“ se projevuje vnitřní nesvobodou, pro niž je charakteristické prodlévání v imperativech, ve zkosnatělém rozumění toho, co je správné a co bychom od života měli chtít:

„ ... analýza... má vést k tomu, aby se člověk osvobodil z nějakého spoutání se různými předpoklady „jak by“, „co by“, „co by měl a co by neměl“ a může vést... jaksí... k větší otevřenosti k životu.“ (X-XI, 277-279).

4.2.3. Přesah, naděje a náprava

Když začneme přemýšlet o přesahu, naději a snaze o nápravu, nemohu dost dobře odolat tomu, abych necitoval i Markova slova z předchozího rozhovoru, která se mi v této souvislosti neustále vkrádají:

„ ... když se mluví o smrti, mluví se o životě. Když se mluví o životě tak se potažmo mluví o smrti, takže je to pořád přítomné. A to důležitý je v tý analytický terapii se tomu nevyhnout...“ (IV, 67-69)

Fundamentálním předpokladem k tomu, abychom o smrti mohli vůbec nějak uvažovat, je být naživu. A právě proto je téma naděje neoddělitelně spjata s tématem smrti. Zdá se, jakoby naše snaha najít cestu k překonání smrti byla v určitých životních momentech silnější:

„ ... když se to týká přímo toho ohrožení na životě, tak nějaká naděje na přesah. To si myslím... nebo to aspoň takhle znám v práci s těma lidma, kteří skutečně umírají, že se tam tohle téma objevuje... Přesah přes tu smrt.“ (IX, 231-234).

Z tohoto úryvku lze chápat, že samotná blízkost fyzické smrti v nás zesiluje i potřebu nějak smysluplně naplnit to, co po nás zbude.

Toto ovšem lze sledovat i v důvodech, které často přivádí klienty do psychoterapeutické péče. Nemusí tedy nutně jít o bezprostřední, reálné ohrožení na životě, protože *„v běžném psychoterapeutickém procesu nepřichází klienti jako explicitně s tím: mám strach ze smrti... ale přicházejí s tématem právě úzkosti, smutku nebo nějaké naplněnosti nebo nenaplněnosti.“ (X, 258-260) a téma smrti se zde objevuje jako „vlastně takový larvovaný projev.“ (X, 257).*

Dalo by se tedy předpokládat, že i za obtížemi, jako jsou deprese, úzkost, existenciální krize či pocity ochromujícího osamocení, se kterými do psychoterapie klienti přicházejí, stojí něco, co by se dalo chápat jako jakási blízkost ke smrti.

Je to však především životní smysl a naděje na přesah, který nám pomáhá čelit faktu vlastní smrtelnosti. Nutné je ovšem podotknout, že nic jako univerzální přístup k vytvoření takového přesahu neexistuje a psychoanalytický proces se v tomto pojetí stává nástrojem, který nám dopomáhá tento smysl nalézt:

„ ... potenciál na stvoření vlastního přesahu na smrt je obrovský. A já si myslím, že je nutné, nechat prostor pro to, aby si každý vytvořil ten svůj osobní přesah.“ (IX, 238-240) a „považuji vyloženě za trestuhodné, když do toho člověk (psychoanalytik) vnáší svůj vlastní... jakoby... názor nebo... rozměr toho, jak přesahujeme přes tu hranici toho života.“ (IX, 244-245).

4.3. Rozhovor s daseinsanalytikem Petrem

Petr je absolventem studijního oboru psychologie a má za sebou individuální výcvik v daseinsanalýze. Vede svou soukromou psychoterapeutickou praxi, působí jako supervizor ČIS, výcvikový terapeut daseinsanalytických výcviků a univerzitní lektor.

4.3.1. Smrt jako mrtvé okamžiky našeho života

To, kde se vynořuje smrt v jedné ze svých podob, popsal Petr jako zmrtvělé okamžiky, které v našem životě zažíváme. V souvislosti s těmito mrtvými momenty, a vůbec se smrtí samotnou, bylo velmi úzce spjato téma nicoty a prázdnoty:

„ ... smrt chápu právě jako tu nicotu... jako ten propastný základ v nás, z kterého všechno vychází, a do kterého se zase všechno vrací...“ (XIV, 369-370)
„Ta nicota. Smrt si nelze představit... to je něco tak cizího... Prostě... my jsme naživu, takže nemůžeme si představit ani, co bude po smrti.“ (XIV, 373-374).

Tato nicota jakoby vytvářela nějaký tlak a volala po vyplnění, které může být obsazeno neautentickými, mrtvými momenty, které jsou zdrojem naší úzkosti. Toto pojetí se velmi promítá na tom, jak Petr rozumí procesu psychoterapie:

„Oba se tady musíme cejtít naživu. Já prostě poznám, že ta terapie nejde, když sám nejsem naživu. Já nevím, jestli se teď teda cejtíte naživu, ale já se cejtím naživu, jak se mě takhle ptáte.“ (XIX, 510-512).

Proces psychoterapie je tedy jakési životné sledování těchto momentu; jak u sebe, tak u klienta a stává se tak podnětnou součástí, určitým lakmusovým papírkem toho, jak se tento proces vyvíjí.

Petr uvádí, že tuto zmrtvělost lze sledovat například ve vyprázdněném nebo bezobsažném rozhovoru, *„Když to jsou jenom takový kecý o ničem.“ (XX, 531)*, a když *„Člověk jako mluví kvůli tomu, aby mluvil.“ (XX, 532).*

Jako další příklad uvádí kazuistiku klienta, který se trápil svou prokrastinací, věčným odkládáním povinností. Právě zde se povedlo společně identifikovat, že jde o „mrtvý moment“ klientova života:

„ ... přišli jsme na to, že on je úplně mrtvej, že vůbec ho ty věci nebaví, že ho nezajímá, co má dělat. Že jsou to věci, který prostě dělá formálně. Tak vlastně se to táhne jeho životem, že dělá věci, který... měl bych... jo? On žije v takovým vězení „měl bych“. On by je měl dělat, ale nikdy to není věc, která by ho bytostně zajímala. Takže to je vlastně vždycky nějaký symptom... snad si neumím představit symptom, v kterým by to nebylo obsaženo.“ (XXI-XXII, 579-584).

Co tedy v tomto smyslu ona zmrtvělost znamená? Může to představovat zřejmě leccos, co se v životě klienta děje a co se děje v samotném procesu psychoterapie. Připadá mi však, že to, co tyto momenty poutá k sobě, lze, spíše než formálně, vyjádřit instinktivně, přičemž velkou roli zde bez pochyb hraje zkušenost terapeuta. V tomto pojetí jde zřejmě o to, „nechat se unášet“, nepřístupovat ke klientově osobní zkušenosti s přílišnými předpoklady, což Petr shrnuje následovně:

„ ... to poznáte podle toho, čemu se říká *feel alive*. Cítit se naživu. Prostě to vás vede.“ (XXII, 591-592).

4.3.2. Tvůrčí proces jako studium prázdnoty

Již jsme si naznačili, že smrt, nicota, prázdnota, úzkost a neautentičnost jsou v Petrově pojetí pojmy, které k sobě mají velice blízko. Zajímavým momentem rozhovoru však byla část, kde jsme se věnovali tomu, jak k této prázdnotě lze přistupovat. Petr k tomu přidal další kazuistiku případu režiséra, který před touto prázdnotou „utíká“ k užívání alkoholu, jež toho „prázdno místo“ v jeho životě vyplňuje značně destruktivním způsobem:

„Rozvedl se, anebo žena mu prostě utekla. A on ty prázdný večery... ty chvíle vyplňuje v barech . A teďka se vlastně teprve postupně vystavuje tomu trápení... tomu... tý úzkosti z toho, že je opuštěnej a teď vlastně díky tomu... díky těm jeho kocovinám... díky těm je ho abstákum... Ten absták je vlastně taková malá smrt... a díky těm abstáku vlastně najednou otvíráme to, že je taky opuštěnej od ženy... teďka řeší ty děti... taky je opuštěnej od toho bytí. Ten pán má pocit, že je prostě sám... strašně.“ (XVII, 436-442).

Takto Petr popisuje, kde se v životě tohoto klienta objevují prázdná, nežitá místa. Alkohol a čas strávený v nočních barech zde plní funkci jakési výplně za bolest, kterou tento muž prožívá nad ztrátou a v tomto smyslu, metaforicky řečeno, také smrtí dlouholetého vztahu. V tomto pánovi skutečně cosi zemřelo, musel se s něčím rozloučit, truchlit nad tím a také to nakonec musel sám opustit. Jak k tomu přistoupil, dočteme se na následujících řádcích:

„On točí dokument o alkoholismu. On k tomu přistoupil tvůrčím způsobem. On to začíná zkoumat ten problém, kterýho se bojí.“ (XVII, 445-447)
„ ... on vlastně je... mocen... najednou... ne před tou prázdnotou utíkat do toho baru... ale najednou ji studuje. Najednou zjišťuje, že vůbec není tak prázdněj, jak se bál, takže vlastně má spoustu strašně zajímavých... my to tady prostě probíráme... že má zajímavý nápady... jako kdybysme se tý jeho prázdnotě vystavili.“ (XVII, 450-454).

Ukazuje se zde jedna velmi zajímavá možnost či východisko a tou je tvůrčí způsob pojetí. Tato prázdná místa již není nutné „něčím“ vyplňovat neautentickým způsobem, ať je to alkohol, ať už jsou to návykové látky, nicnedělání, vyprázdněné hovory, atd. Je možné k nim přistoupit jako k něčemu, co je možné kreativně zkoumat, o čem lze vést společný dialog a zažívat tak společnou blízkost:

„Ten spiritus... ten alkohol... je najednou nahrazen tím spirem. To je taková naše duchovní výměna, jak bych to řekl...“ (XIX, 497-498)
„ ... najednou přišla jiná náhrada v podobě blízkýho vztahu. A my se v tom oba jako koupeme. Jsme oba trochu opilý tou blízkostí, tím jak vlastně si rozumíme, tím jak máme podobný nápady.“ (XIX, 503-505).

4.3.3. Prosvětlující starost

Fenomén, který se v souvislosti se smrtí v rozhovoru explicitně ukázal pouze krátce a až v samotném závěru, je starost. Toto pojetí mě však zaujalo natolik, že jsem se rozhodl věnovat mu samostatnou kapitolu, neboť při hlubším analýze celého textu jsem ho průběžně objevoval takřka neustále.

Již jsme hovořili o smrti jako o určité představě prázdnoty, temna. Přípodobnění starosti ke světlu, které tuto prázdnotu dokáže prosvětlit, osobně

považuji za fascinující a velmi podnětné. V průběhu rozhovoru jsem totiž stále nedovedl dobře pochopit, co vlastně znamená řečené „feel alive“. Byl to pro mě příliš abstraktní pojem, který se mi nespojoval s ničím, co bych si dovedl představit. Avšak v samotném závěru jsem mu, alespoň myslím, dokázal porozumět tak, že se mi celý rozhovor vyjevil ze zcela nové perspektivy:

„My se furt musíme starat... O sebe, o druhý, o to, abysme měli... já nevím prachy... abysme byli najedený a tak dál. Teď jde o to... to spojit. Tu starost s tím bejt naživu... s tím bejt. Jde o to, aby ta starost byla prosvětlená tím bytím.“ (XXII, 601-604).

Pochopil jsem, že toto „feel alive“ nebo, ještě lépe řečeno, toto „překonání zmrtnělosti“ není jen o nějaké prosté a jednoduché excitaci, kterou by nám, s odkazem na předchozí kapitolu, mohla poskytnout například nadměrná konzumace alkoholu. To je pouze náhražka. Je to o tom, že ke svému životu přistupujeme tak, že se o něj staráme, že ho nějakým způsobem obhospodařujeme i vstříc jeho konečnosti. To, co se ukazuje jako pravé překonání zmrtnělosti, *„je právě ten život sám. To bytí... ten zázrak, že vůbec něco je... že není jenom nicota.“ (XVIII, 472-473), „Prostě abych tady nebyl jenom jako nějaký robot na nějaký teoretický bla bla bla. Takže se to snažím vymejšlet z fleku... asi jako vy to děláte z fleku... přestože je to trošku vaše starost, tak si myslím, že tam máme něco z toho, jo? ... Že tak nad tím jako kontempluju... že se to snažíme prosvětlit... že to není jenom... jakože píšete diplomku.“ (XXII, 609-612).*

4.4. Rozhovor s daseinsanalytikem Martinem

Martin je certifikovaný psychoterapeut *České asociace pro psychoterapii* a *Mezinárodní federace pro daseinsanalýzu*. Vede vlastní soukromou praxi, kde nabízí péči v podobě individuální i skupinové daseinsanalýzy. Působí také jako výcvikový lektor, supervizor a vysokoškolský pedagog.

4.4.1. Prohloubení reflexe smrti

Když jsem hovořil s Martinem na téma, jaké změny mu daseinsanalýza (ať už v podobě sebezkušenostní části výcviku, teoretického základu, či vlastní klinické praxe) vnesla do jeho osobního porozumění smrti, dospěli jsme k tomu, že mu tato zkušenost přinesla především lepší reflexi.

„ ... před daseinsanalýzou a předtím, než jsem vlastně díky tomu, že přemýšlím vůbec o těch tématech a zároveň je nějak žiješ, tak jsem ji vlastně neměl tolik reflektovanou... to znamená, jestli mi k něčemu daseinsanalýza jako přivedla, tak to byla vlastně mnohem podstatnější reflexe těchhle témat v mém osobním životě, profesním životě a hlavně to, že to téma... díky té reflexi... která vůbec není jednoduchá... přestalo být do jisté míry strašákem a zůstalo strašákem jenom do té míry, pokavaď nutně musí být, protože to strašákem vždycky bude... Ale strašákem, o kterém my víme.“ (XXIV, 658-663).

V tomto smyslu mně osobně vytanula na mysl Yalomova kniha, ve které připodobňuje reflexi smrti k upřenému pohledu do Slunce. Přímý pohled je po určitém čase pro každého z nás tak nesnesitelně trýznivý, že nakonec prostě musíme alespoň trochu cuknout a dívat se jinam anebo jinak. A právě to, co daseinsanalýza Martinovi zřejmě přinesla, je určitá zkušenost, výbava, která mu dává možnost, možná odvalu, se na smrt „podívat“ a nebýt její silou zcela ochromen.

Jak totiž Martin sám zmiňuje, téma smrti je a vždycky bude v našem životě i určitým „strašákem“. Něčím, čeho se obáváme, co nás děsí. S daseinsanalytickou zkušeností i bez ní. Z tohoto úhlu pohledu se však daseinsanalytická zkušenost nezdá být něčím, co by nás primárně této obavy zbavovalo, ale spíše něco, co přiznává a akceptuje, že tu taková obava vůbec je a že se týká smrti.

Martin potvrzuje, že teoretický rámec daseinsanalýzy má pro celkové uchopení fenoménu smrti veliký význam, avšak pokud hovoříme o „skutečném“ prohloubení vlastní reflexe, zaznamenal největší posun až v samotné práci s klienty:

„ ... když si o tom člověk čte, tak někdy mu vychází naproti a přijde na něj, jo? Sáhne to na něj, když... tadyhle ta... ta síla té nevyhnutelnosti, když si prostě studuješ něco, tak někdy ti to studium... nebo ta přednáška... nebo prostě ta teorie... jako zprostředkuje, ale vždycky jsem si k tomu došel v té praxi.“ (XXVI, 711-715).

Na tomto místě je důležité zmínit to, co se ukázalo jako důležité téma i u ostatních psychoterapeutů, se kterými jsem rozhovor vedl. Tedy, že vlastní pojetí smrti lze vnímat pouze v nerozložitelném celku osobní zkušenosti. A právě v tomto celku bylo zajímavé objevovat, kde má tato praxe své místo, kde se rozléhá:

„Víc, než ta teorie daseinsanalýzy, je to především prostě bytí v tom s těma lidma, který sem chodí... až teprve ta praxe tý daseinsanalýzy je, myslím, jako ta nejhlubší... To, že jsem si o tom četl v Heideggerově Bytí a čas je jako hezký... tam jsem to nějak jako rozpoznal, to je pravda... ale je to vlastně bytí v tom vztahu s lidmi, kteří, ať už opravdu umírají anebo se toho tématu děší... tak jako... samozřejmě se tam prohlubuje i moje reflexe smrti jako fenoménu... nebo mé smrti.“ (XXV, 691-697).

V Martinově perspektivě až teprve možnost „být ve vztahu“ s těmi, kdo smrt také nějak prožívají, vnímají a rozumějí ji, posouvá osobní reflexi do hloubky. V tomto smyslu tedy jde především o čistě lidskou zkušenost.

4.4.2. Smrt jako ztráta sebe samého a ztráta „bytí ve vztazích“

Martinova zkušenost ohledně smrti je velice nezprostředkovaná, neboť, jak se sám rozhovořil, prodělal onkologické onemocnění s nevalnými vyhlídkami na uzdravení. Na vlastní kůži prožil, co znamená, „počítat čas jinak“. Tedy tak, jak to ve své praxi prožívá s klienty, kteří k němu přicházejí v těžké nemoci, často v její terminální fázi a s vědomím, že před sebou mají už jen velice

málo času. Martin zmiňuje, že toto své nelehké životní období pojal také „studijně“:

*„ ... já jsem to vlastně nakonec psychicky docela dobře přečkal právě v tom, že jsem se vlastně tak jakoby obranně přesvědčil, že to celé prožívám studijním způsobem. *smích* Že prostě chci vědět, jak se cítí lidé, kteří ke mně chodí.“ (XXVII, 761-764).*

Tuto svou životní zkušenost Martin reflektuje ve vztahu s podobami, ve kterých se téma smrti v psychoterapii objevuje:

„ ... objevuje se v podobě veliké bolesti... a ztráty. A to vlastně ztráty jako definitivní a fatální, kterou si vlastně nedovedeme vůbec představit.“ (XXVI, 730-731).

V tomto pojetí se vlastní téma ztráty objevuje na dvou rovinách. Jednak to je představa ztráty, že „už nebudu“, jinak řečeno představa ztráty ve vztahu k sobě samému, k vlastnímu vědomí, které přestane existovat. A jednak také ztráty sebe samého vůči ostatním lidem, což přináší otázku, v jaké podobě tu zůstanu, až zemřu; co tu po sobě zanechám?

Považuji za nesmírně zajímavé, jaké konotace mohou nabírat odpovědi na tuto otázku vzhledem k tomu, v jaké se člověk zrovna nachází životní situaci. Tak, jak do svých potomků můžeme za jistých okolností vkládat i určitou naději na svůj vlastní přesah nebo odkaz (romantická představa umírajícího starce obklopeného milující rodinou, vnukové a vnučky vzpomínající na jeho moudrost), za jiných okolností může tato situace přinášet člověku neuvěřitelnou trýzeň:

„A tady tenhle moment byl takový jako vržení do toho, co se vlastně v tom životě při takhle blízkém setkání se svojí konečností děje... já jsem vlastně zjistil, že tu svojí konečnost umím přijmout (...)“ (XXVII, 744-746) „Ale nedovedl jsem si představit, a to byla největší bolest, kterou jsem kdy v životě zažil, bylo, že tady nechávám ženu s třemi dětmi. Že tu nechávám tři děti, kterým tady nechám tátu jako někoho, kdo jim zemřel... v jednom případě ještě v momentě, kdy si ho nemělo ani možnost pamatovat a ve dvou momentech, ve

dvou těch životech... jakože takhle budu figurovat v životech svých dětí. To bylo pro mě prostě úplně nesnesitelné... nesnesitelná bolest...“ (XXVII, 749-754).

4.4.3. Smrt z hlediska života

Jak jsem již zmínil, ve svých rozhovorech jsem mnohokrát zaznamenal, že vydělovat smrt z celkového pojetí člověka jako něco, co by se dalo izolovaně prozkoumat, není příliš možné. Vždy totiž na smrt hledíme z pozice života a jediné tak o ní dokážeme nějak přemýšlet. Potvrdilo i během rozhovoru s Martinem, který k tomu poznamenal, že téma smrti sice chápe jako důležitou a podstatnou součást daseinsanalýzy, avšak stejně tak chápe i mnohá další témata, které se ukazují.

„ ... smrt je součástí toho celku. Celého toho rozvrhu té existence... té krajiny toho života, kde ta smrt je vlastně tím nejzazším pozadím. A kde by bez té smrti vůbec ten prostor asi třeba nebyl vnímaný takovýmhle... tenhle ten časoprostor toho života.“ (XX, 850-853)

„Takže ono to vlastně nelze takhle vytrhnout. Myslím, že je stejně významná jako cokoli dalšího, co v tom světě je. Jako domov, z kterého vycházíme... to prázdno cizoty té smrti kam jako kráčíme... stejně jako ta cesta, kterou mám zrovna teď pod nohama. Je to komplementární.“ (XX, 850-853).

5. Společná analýza případů

5.1. Neoddělitelnost osobní a psychotherapeutické zkušenosti

Zcela zásadní téma, které se objevovalo napříč všemi rozhovory, byla tak či onak myšlenka, o které jsem psal i v analýze jednotlivých případů. Přišla mi však natolik důležitá a jednotící, že jsem se ji rozhodl zařadit i do společné analýzy.

Není nikdy zcela možné oddělit z celku, ve kterém pojímáme téma smrti, vlastní zkušenost, ani zkušenost klienta. To je veskrze ryze fenomenologický způsob nazírání, o kterém jsem psal již v teoretické části své bakalářské práce.

Co však považuji za velice zajímavé, je právě to, že v této části, ač možná za použití poněkud odlišné terminologie, se shodují jak daseinsanalytici, tak psychoanalytici. Je tedy nasnadě chápat psychotherapeutický rámec jako integrální součást celkové zkušenosti, která nám dává možnost smrti porozumět.

5.2. Hloubka pojetí a zájem o téma smrti

Další téma, které se díky rozhovorům ukázalo, je skutečnost, že obě zkoumané skupiny vykazovaly v této oblasti značné zaujetí a živý zájem. Jak v psychoanalytickém, tak v daseinsanalytickém procesu se téma smrti objevuje, respondenti se s ním přímo ve své praxi setkávají a nějakým způsobem s ním také zachází v psychotherapeutickém vztahu s klientem.

Lze tedy říci, že téma smrti pro oba směry zřejmě hraje podstatnou roli. Alespoň v těch rozhovorech, které jsem uskutečnil, jsem se rozhodně neseťkal s tím, že by nějaká koncepce smrti byla pro daný směr nepatřičná či dokonce nežádoucí.

Co mě v rozhovorech také velmi zaujalo, byla hloubka, do které mají obě skupiny téma smrti rozpracované. Opět musím zmínit, že ani v jednom z rozhovorů se neukázalo, že by byla smrt pojímána pouze jako jakýsi prostý či jednoduchý fakt nebo dokonce jako něco, s čím se vůbec npracuje.

Krom samotného zaujetí, které jsem zmínil, bylo patrné, že všichni respondenti o tématu již někdy aktivně přemýšleli, přemýšleli o něm ve vztahu

k vlastnímu psychoterapeutickému směru a přemýšleli o něm i do značné hloubky.

Oslovené téma pro respondenty nebylo takřikajíc žádným bleskem z čistého nebe, obě skupiny se v této tematice pohybovaly zcela přirozeně a důkladně rozváděly své myšlenky, které ve mně vzbuzovaly skutečný zájem.

Rozhodně jsem se tedy nedostal do pozice, ve které bych problematiku pojetí smrti samotnou výzkumnou otázkou bakalářské práce uměle vkládat do jednoho či druhého psychoterapeutického směru a samotné téma smrti se tak ukázalo jako stále velmi živé a aktuální.

5.3. Téma smrti v různých podobách

To, co bych se opět pokusil zdůraznit ve společné analýze je, že téma smrti, jak v pojetí psychoanalytickém, tak v pojetí daseinsanalytickém, vystupuje v mnoha různých podobách. Samozřejmě se ukázalo, že respondenti používají pro popis vlastní slovník, který mimo jiné vychází i ze samotné podstaty teoretických rámců obou přístupů.

Jinými slovy, když jsem hovořil s psychoanalytiky, více se objevovaly pojmy jako Thanatos a pudy smrti, když jsem hovořil s daseinsanalytiky, zaznamenával jsem více pojmy, které jsou vlastní daseinsanalýze.

Zcela konkrétně však bylo možné toto téma sledovat u obou skupin respondentů v souvislosti s životními ztrátami, s prožitky bolesti a utrpení, s konečností (a to nejen ve smyslu úplného konce života, ale například také konce životních etap, ztráty vztahů, atd.) a s potřebou vyrovnání se se smrtí a s jejím přesahem.

Velice zajímavé bylo to, co psychoanalytička Eva pojmenovala v rámci psychoterapeutického procesu klientů jako „objevování jejich nežítí“ a daseinsanalytik Petr „jejich zmrtnělostí“. Obě tato témata se smrtí úzce souvisí v něčem, co bych já pojmenoval asi jako „nežítí vlastních možností“. To je zapříčiněno především slepým plněním určitých životních očekávání, rolí či povinností, které nám byly uloženy, aniž bychom o ně sami stáli. Psychoterapeut pak společně s klientem pátrá, kde tato „mrtvá místa“ jsou a jakými způsoby je možné je začít „opět žít“.

5.4. Téma smrti na pozadí úzkosti

Během rozhovorů bylo možné poměrně často sledovat myšlenky, které poukazovaly na to, že smrt je určitým způsobem v životě vždy přítomná a do života se i hlásí především prostřednictvím úzkosti.

V obou dvou případech, jak jsem měl možnost o tom s respondenty hovořit, se tak smrt stává pozadím, na kterém se život odehrává, a my jsme si toho nějakým způsobem vědomi. Toto uvědomění právě úzce souvisí s prožíváním úzkosti. Zajímavé je, že oba směry pracují s myšlenkou (a opět pro to používají vlastní terminologii), že spíše než cokoli jiného je „zakrývání“ tohoto „uvědomění“ něco, co nám způsobuje obtíže. A předmětem psychoterapeutického procesu je pak právě to, jak s tím nakládáme.

V rozhovoru s psychoanalytikem Markem a daseinsanalytikem Petrem se výrazněji objevilo také téma, jak je možné smrtelnosti účinně čelit. Oba dva respondenti na to odpověděli veskrze pozitivní definicí – tedy ne, že by byla potřeba „něčeho méně“ (méně se smrtí přicházet do kontaktu, účelově se zbavovat úzkosti, atd.), ale spíše tak, že čelit smrti je možné pouze za předpokladu, že se nám něčeho dostává více – více lásky, více porozumění, více kontaktu, více života.

Diskuze

Pokud bych měl provést kritickou revizi vlastní práce, v teoretické části bych kladně hodnotil především užší rozpětí, ve kterém jsem téma smrti zpracoval. Vzhledem k rozsahu, který mi formát bakalářské práce nabízel, rozhodl jsem se nakonec věnovat se výsostně pojetí klasické psychoanalýzy a filosofickému základu daseinsanalýzy.

Snažil jsem se o to, abych se v co největší možné míře vyhnul zbytečným definicím, které by následně příliš nekorespondovaly s výzkumnou částí. To mi, myslím, dalo prostor, abych věnoval oběma přístupům podrobněji, do větší hloubky a nezatěžoval čtenáře příliš obecnými pojmy, se kterými bych následně vůbec neoperoval.

To, že jsem si pro samotné zpracování vybral klasickou psychoanalýzu a značnou měrou se věnoval fenomenologii a existenciální filosofii, má určité opodstatnění. U obou psychoterapeutických směrů toto považuji za základ, který je v jejich vývoji formoval až do podoby, jak je známe nyní.

Nicméně musím také uznat, že pro budoucí rozšíření tohoto tématu by bylo nasnadě, věnovat se obsáhleji i tomu, co zde zůstalo spíše v náznaku. Tedy zpracování tématu smrti z pohledu moderního psychoanalytického pojetí a důkladnější rešerši stejného tématu přímo v teorii daseinsanalýzy. Myslím, že oba tyto kroky by mohly do dalšího rozpracování vnést i větší soulad s teoretickým pojetím respondentů.

Ve výzkumné části bych pozitivně hodnotil výběr metody IPA vzhledem k tématu, který jsem zkoumal. Výhody této metody, které jsem již popsal ve výzkumné části, mi umožnily k výzkumu přistoupit dostatečně otevřeným způsobem a skutečně se zaměřit na hledání témat, která se během rozhovorů vyjevovala, čehož jsem velmi cenil.

Samotná realizace IPA je však poměrně náročná a vzhledem k tomu, že šlo de facto i o mé první seznámení a uskutečnění této výzkumné metody, neměl jsem předem příliš objektivní představu, jak svou práci co nejlépe rozvrhnout.

Přestože mi samotné zpracování výzkumu zabralo značné množství času a velmi jsem pociťoval i nárok na detailní popis témat, vnímal jsem zároveň, že analýza pouhých čtyř rozhovorů, které jsem uskutečnil, nabízí ohromné množství materiálu k interpretaci, který by bylo možné dále rozvádět.

Své původní nápady a poznámky, které jsem měl k rozhovorům vypracované, jsem musel značně zredukovat, některé sloučit dohromady a mnohdy jsem se musel velmi snažit dané téma pouze stručně vystihnout (přičemž právě to shledávám jako svou slabinu), abych tak výzkum udržel v mezích, které by byly slučitelné s odevzdáním práce v řádném termínu.

ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem se v první řadě snažil o teoretické zpracování tématu smrti z perspektivy klasické psychoanalýzy a daseinsanalýzy.

Zvolenou výzkumnou metodou IPA jsem se poté pokusil popsat, jakým způsobem vnímají a rozumějí tomuto tématu psychoterapeuti, kteří v daných směrech aktivně praktikují a nakonec také zachytit, zda je mezi nimi možné vysledovat určité shody.

V části, kde jsem se věnoval psychoanalytické teorii, snažil jsem se rozvést především koncepci *pudů smrti Thanatos*, tak jak je ve svém díle popisoval Sigmund Freud. Tuto teorii jsem zasadil do stručného popisu samotné psychoanalytické metody a pojetí modelu lidské psychiky.

Problematiku daseinsanalytického pojetí smrti jsem zpracoval na základě filosofických pramenů, ze kterých vychází, což je především fenomenologická metoda Edmunda Husserla a existenciální pojetí jeho nástupce Martina Heideggera.

Ve výzkumné části jsem se věnoval definici výzkumného problému a popisu zvolené metody IPA, jejímu užití a správnému postupu. Pro samotnou analýzu jsem uskutečnil celkem čtyři rozhovory s psychoanalytiky a daseinsanalytiky. Tyto rozhovory jsem následně přepsal a vytvořil z nich jednak analýzu jednotlivých případů, jednak také společnou analýzu.

Ve společné analýze se ukázalo množství velmi zajímavých a podobných témat, která se v praxi obou psychoterapeutických směrů objevují, pokud hovoříme o smrti. Tato témata jsem uspořádal a snažil se vystihnout právě ony společné prvky, které oba přístupy sdílejí:

Zkušenost, kterou respondenti nabrali během výcviku, praxe a studia teoretické koncepce směru, jež přijali za vlastní, se ukazuje jako neoddělitelná od vlastních osobních zkušeností. V tomto ohledu se psychoanalýza a daseinsanalýza stává samotnou životní zkušeností, což se bez výjimky týká i pohledu na téma smrti.

Respondenti z obou skupin prokazovali značné zaujetí, své myšlenky rozváděli do hloubky a přehledně. Téma smrti se tak zdá být pro oba směry „živé“ a významné a v procesu psychoterapie ho skutečně lze sledovat a aktivně s ním zacházet.

Téma smrti se v obou psychoterapeutických směrech objevuje v mnoha různých podobách. Jednou z nich je samozřejmě samotný způsob, jak lze smrt oslovit, pokud je v terapii přítomná explicitně a klient se skutečně potýká například s těžkou chorobou. V jiných případech však může být přítomná v podobě životní ztráty, bolesti a smutku, v neodvratitelné konečnosti a také se pojí k tématu vyrovnání a osobního přesahu přes smrt.

Velmi podobný byl také pohled na úzkost, která o sobě tak či onak dává vědět. Smrt v tomto smyslu představuje jakési pozadí, na kterém se odehrává náš život a do kterého se posléze i navrátí. A úzkost se hlásí, když jsme smrti jaksi blíží, což může být obsaženo například v „nežití našich možností“.

Seznam literatury a dalších citovaných zdrojů

BLECHA, Ivan. *Filosofický slovník*. 2. opr. a rozš. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998. ISBN 8071820644.

BLECHA, Ivan. *Filosofie (základní problémy)*. Olomouc: Fin, 1994. ISBN 8085572885.

CORETH, Emerich, ed. *Filosofie 20. století*. Přeložil Břetislav HORYNA. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2006. Dějiny filosofie (Nakladatelství Olomouc). ISBN 8071822094.

DRAPELA, Victor J. *Přehled teorií osobnosti*. 4. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 8071787663.

DUROZOI, Gérard. *Filozofický slovník*. Praha: EWA, 1994. ISBN 8085764075.

FREUD, Sigmund. *Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924*. Přeložil Miloš KOPAL, přeložil Jiří PECHAR. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1998. ISBN 808612309x.

FÜRST, Maria. *Filozofie*. Praha: Fortuna, 1994. ISBN 807168161x.

HEIDEGGER, Martin. *Bytí a čas*. 2., opr. vyd. Praha: Oikoymenh, 2002. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 80-7298-048-3.

If a tree falls in a forest. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2018-07-07]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/If_a_tree_falls_in_a_forest

KRATOCHVÍL, Stanislav. *Základy psychoterapie*. 5., přeprac. vyd. Praha: Portál, 2006. ISBN 8073671220.

OLŠOVSKÝ, Jiří. *Slovník filosofických pojmů současnosti*. Praha: Erika, 1999. ISBN 8071908045.

PLHÁKOVÁ, Alena. *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia, 2004. ISBN 9788020014993.

PROCHASKA, James O. a John C. NORCROSS. *Systems of psychotherapy: a transtheoretical analysis*. 3rd ed. Pacific Grove: Brooks/Cole Publishing Company, c1994. ISBN 0-534-22290-0.

RŮŽIČKA, Jiří a Oldřich ČÁLEK. *Výklad snů daseinsanalytickou metodou*. V Praze: Stanislav Juhaňák - Triton, 2016. Psyché (Triton). ISBN 9788075530417.

ŘIHÁČEK, Tomáš, Ivo ČERMÁK a Roman HYTYCH. *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN 978-80-210-6382-2.

SAIC, Martin. *Protipřenos v psychoanalýze*. Praha: Triton, 2005. ISBN 80-7254-600-7.

SMITH, Jonathan A. *Qualitative psychology: a practical guide to research methods*. 3rd edition. London: SAGE, 2015. ISBN 9781446298459.

SMITH, Jonathan A., Paul FLOWERS a Michael LARKIN. *Interpretative phenomenological analysis: theory, method and research*. Thousand Oaks: Sage, 2009. ISBN 978-1-4129-0834-4.

THOROVÁ, Kateřina. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál, 2015. ISBN 9788026207146.

VAN DEURZEN, Emmy a Claire ARNOLD-BAKER, ed. *Existential perspectives on human issues: a handbook for therapeutic practice*. New York: Palgrave Macmillan, 2005. ISBN 0-333-98700-4.

ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Bohové a hrdinové antických bájí*. 6., upr. vyd. Praha: Brána, 2005. ISBN 80-7243-266-4.

Příloha č. 1: Informovaný souhlas

Věc: Informovaný souhlas

Téma bakalářské práce: Téma smrti v psychoanalýze a daseinsanalýze

Tímto Vás žádám o souhlas s poskytnutím rozhovoru, včetně jeho zaznamenání na nahrávací médium a další zpracování pro potřeby bakalářské práce.

Z etických důvodů bude zajištěna:

Anonymita respondenta: v přepisu rozhovoru budou použita falešná jména, budou odstraněny potenciálně identifikující údaje a použity pouze takové údaje, které relevantně souvisí s účely bakalářské práce.

Mlčenlivost: s poskytnutými informacemi respondenta bude zacházeno jako s citlivým materiálem. Osobní údaje nebudou dále šířeny, s informacemi bude nakládat jen osoba provádějící rozhovor a to vše v rámci této bakalářské práce.

Děkuji Vám za pozornost věnovanou výše zmíněným informacím a tímto Vás žádám, abyste poskytl/a souhlas s výše uvedeným.

Jméno:

Podpis:

Podle zákona 101/2000 sbírky o ochraně osobních údajů ve znění pozdějších předpisů uděluji souhlas s účastí v uvedeném výzkumném projektu a s poskytnutím výzkumného materiálu.

V dne Podpis:

Příloha č. 2: Rozhovor s psychoanalytikem Markem

1 **Já:** Já bych teda položil rovnou tu první otázku, jestli by se šlo nějak zamyslet,
2 popřípadě odpovědět na to, jakým způsobem myslíš, že psychoanalýza ovlivnila
3 tvůj pohled na to téma smrti?

4 **Marek:** Já nevím, jestli ho ovlivnila nějak psychoanalýza... nějak totálně nově,
5 protože už nějaký pohled... už jsem měl... předtím... svůj... kterej jsem si
6 samozřejmě úplně nevymyslel, ale někde člověk něco načte a pak taky něco vidí
7 a tak dál. Ale jinak bych řekl, že z hlediska života psychoanalýza můj pohled na
8 smrt nějak zvlášť neovlivnila. Z hlediska terapeutickýho by se tam už asi něco
9 našlo, jo. Že... že si myslím, že smrt je v psychoanalýze brána jednak jako smrt
10 sama o sobě. Něco, někdo umírá, něco končí, ale také má svoji velkou, nejen
11 terapeutickou, ale i symbolickou hodnotu v té terapii, protože jednak se člověk
12 musí vyrovnat sám... jako lidsky s tím, že něco končí... pak tomu nějak má
13 pomáhat ta terapie třeba a... a teď se radši ptej dál. *smích*

14 **Já:** Mě by samozřejmě dál... jako to, že se člověk nějak vyrovnává s tou fyzickou
15 smrtí nebo jestli je s ní nějakým způsobem v kontaktu... je takový to, co nás asi
16 vždycky napadne jako první. Mě by samozřejmě zajímala ta symbolická
17 hodnota, jak chápeš teda tu symbolickou... nebo tu symbolickou náplň?

18 **Marek:** Jo. Tak jednak teda samozřejmě ta smrt sama o sobě je smrt, která se
19 děje. Každýho čeká... jako smrt... jako fakt smrti. Pak je tu nějaký prožitek smrti,
20 samozřejmě. Člověk buďto vidí a prožívá to s někým... nebo u někoho... a pak je
21 jenom nějaká představa smrti, že jo. A představa smrti je něco, co má v sobě
22 nějak každej člověk a z hlediska té psychoanalýzy je ta smrt obrazem nebo
23 symbolem nebo metaforou pro spoustu dalších věcí... spoustu věcí, které mají
24 konečnej charakter. Tak jako sama ta terapie, která jednou skončí a v tomhle
25 smyslu je taky jakousi smrtí něčeho... a teď můžeme mít vznešený představy, že
26 je i novým začátkem a tak dál a tak dál, ale je hrozně důležitý, si myslím, prožít i
27 tu konečnost... i tu smrt něčeho... i třeba z hlediska nebo v rámci té terapie...
28 konec té terapie a ne to rovnou zaplácnout nebo rovnou to přeskočit a utěšovat
29 se, ono zase jednou něco bude. Samozřejmě, že něco bude, když jde o tu
30 metaforickou smrt... takže samozřejmě, že něco bude. Skončí terapie, rozejdu se
31 s partnerkou, stane se v rodině nějaká tragédie. Ano, přišla tam ta smrt, stala se

32 tam ta smrt, prožíval jsem jí jako smrt a ono jistě něco bude, ale je důležitý taky
33 dobře zpracovat a propracovat ten prožitek smrti.

34 **Já:** A to se děje při té psychoanalýze, předpokládám...

35 **Marek:** To určitě. To je důležitá součást psychoanalýzy. Tak jako ale všechno
36 prostě... tak jako ta představa... nebo ta součást té psychoanalýzy je vlastně co
37 nejvíc rozšířit to pole sebeuvědomění člověka... a jsou tam v tomhle poli logicky
38 některý ostrůvky, kam se nám moc nechce, mnohdy. Což je třeba zrovna ta
39 otázka té smrti. Můžeme mít romantický představy a představovat si jako
40 úžasnou a tak dál... a jako završení... nebo romantickou, takovou sladkobolnou,
41 když... já nevím... se člověk s někým rozejde... nebo když je mladej, tak si
42 představuje, jak by mu ty druhý plakali na pohřbu... tuhle tu představu má
43 leckdo a je vlastně hrozně pěkná, taková kompenzační by se řeklo. Spousta
44 autorů o tom píše a vzpomínám si jak Ingmar Bergman ten... ten o tom hrozně
45 hezky píše ve svym životopisu, jak si to přál, aby... nebo, aby viděl jak ty druhý
46 ho litujou, nebo Mark Twain o tom píše, jak Tom Sawyer a Huckleberry Finn
47 sledují v tom kostele, jak mají ten pohřeb a jak mají hroznou radost z toho, jak
48 ty ostatní jsou nešťastní nad nima... jak je měli rádi... takže samozřejmě, to tak k
49 tomu patří... k tomu prožitku smrti a zpracovávání, takže to je oblast, který se
50 ale v té romantický podobě... si s tím můžeme pohrát, ale v té reálnější podobě,
51 když se člověk dozví, že umře, že má třeba rakovinu nebo že už se to blíží, tak
52 nemá žádnou velkou radost... často. Asi většina lidí by nejspíš... pokud není smrt
53 vysvobození... tedy z nějakého utrpení... Takže tohle by se tak řeklo postaru...
54 tak trochu vytěsňujeme, odsuzujeme z toho vědomí, nechceme to mít úplně před
55 očima, protože to je bolestivý, nepříjemný a tak dál. Samozřejmě pak záleží taky
56 na tom, jak se s tím pracuje v rodině a jak... teda smrt někoho v rodině se
57 traduje nebo netraduje, jak se s tím zachází, ale z hlediska psychoanalýzy je ta
58 smrt samozřejmě důležitý fenomén... důležitý jev. Ale zároveň je to stejně
59 důležitý, jako je třeba to, že mám nějaký tabu ve svym životě nebo se něčeho
60 bojím a tak dál, takže jako nevyděloval bych jí jako něco speciálně... naprosto
61 mimořádného.

62 **Já:** Já to teď vydělil tak trochu uměle, protože se toho týká ta práce.

63 **Marek:** Určitě, určitě, to máš pravdu, ale jasně že pro lidi je to často děsivej
64 prožitek... teda představa spojená s nějakým prožitkem... že lidi někteří
65 přicházej a říkaj, že se děsej toho, že by měli umřít, že se děsej konečnosti...
66 Teda vlastně... když se mluví o smrti, mluví se taky o životě, to nejde nikdy
67 odpojit, to je k sobě připojený. Takže když se mluví o smrti, mluví se o životě.
68 Když se mluví o životě tak se potažmo mluví o smrti, takže je to pořád přítomné.
69 A to důležitý je v tý analytický terapii se tomu nevyhnout takzvaně... nebo
70 postupně se k tomu dostávat, co to pro člověka znamená. Co to znamená pro mě
71 smrt.

72 **Já:** Jestli tomu dobře rozumím, není to vyloženě... jako účelový, že bychom se
73 měli k tomu tématu v psychoanalýze dostat... oslovuje se to, když je to skrytý.

74 **Marek:** Takhle to není v psychoanalýze prostě... Ano, jak říkáš. Může se to
75 oslovit, když je to skrytý a když je nějak nasnadě, že to je... anebo když se k tomu
76 nějak dospěje. Přijít za člověkem a říct mu... podívejte se, my jsme se ještě nikdy
77 nebavili o smrti... tak na jednu stranu proč ne?... Ale obvykle se to takhle nedělá.
78 Samozřejmě, když by bylo nějaký téma, o kterém se nikdy nemluví, může se ten
79 terapeut podívat a říct... hmm, to je teda zvláštní jako... mi přijde, že jsou věci, o
80 kterých se samozřejmě špatně mluví... Tak jako když chodí někdo... a to je
81 samozřejmě součástí tý terapie... když někdo chodí... třeba se léčí s nějakým
82 vážným onemocněním jako rakovina... tak někdo o tom samozřejmě mluví
83 pochopitelně... a rovnou mluví o svym strachu... ale taky někdo o tom nemluví,
84 jako kdyby to neexistovalo... nebo často je to třeba u příbuzných, že ten příbuzný
85 umírá a ten člověk se tomu tématu nějakým způsobem ne – vědomě... že by jsi
86 řekl... já se tomu vyhnu... vyhýbá, protože je to nějaký bolestivý téma, je to
87 nějaká bolest psychická, která s tím je spojená. No, a pak je to jako s téma
88 jinýma věcma v terapii nebo v analýze, že ty bolestivý věci prostě do toho patří...
89 do tý terapie.

90 **Já:** Ty už ses toho dotknul, když jsi mluvil o tý konečnosti, ale ještě se tě zeptám
91 jednou, když přímo... jako tohle to... oslovíme... jestli by se k tomu dalo ještě
92 něco říct... vlastně... v jakejch formách... nebo v jakejch... jak to říct... v jakejch
93 převlecích nebo kostýmech se ta smrt v tý psychoanalýze objevuje kromě
94 samotný tý... smrti?

95 **Marek:** Úplně ve všem. Teoreticky se dá říct úplně ve všem, protože
96 psychoanalýza hodně pracuje s nějakou... s jazykem a... a s tou poetičností
97 jazyka, takže ta symbolistní rovina jazyka a metaforická a tedy... tak to je jasný,
98 že když mluvím v metafoře, že mluvím: její tvář byla... jako já řeknu krajina... si
99 vymyslím... No, tak tím dávám nějaký porovnání, že. A často přímo ani
100 nemusím říct její tvář... Byla jako květ... A člověk si samozřejmě domyslí: no, tak
101 asi, když v kontextu mluví o ženě, tak asi to je o tý ženě, takže i ta smrt může mít
102 různý převleky... tak jako... nebo obrazy... tak jako v literatuře. Prostě smrt může
103 přicházet v různých podobách... k člověku... ale teď se tak jako rozpovídám a
104 nevím o čem přesně... prostě...

105 **Já:** Metafora je vlastně porovnání na základě podobnosti...

106 **Marek:** Například...

107 **Já:** A teď teda ta podobnost... Co je teda to slovo nebo... ta podobnost, která
108 váže tu metaforickou smrt s tou klinickou?

109 **Marek:** No, tak v tý psychoanalýze se počítá s... taky se mluví o tom, že ta
110 metoda volných asociací... že se ty pojmy a to, s čím jsou spojený, co označují,
111 nějak asociuje. Že když se řekne... si vymyslím... sirka, tak člověk má hnedka
112 blízko k ohni... nebo k požáru... nebo k teplu... nebo k popálení... a ten řetězec
113 může bejt dlouhej, takže když se řekne smrt tak to může být celá řada asociací:
114 máma... bolest... nemocnice... Samozřejmě, když se řekne život, tak může bejt
115 asociace smrt... nebo... základní taková binární dvojice... život – smrt, tak jako
116 bych řekl... láska – nenávisť... muž – žena... život a smrt.

117 **Já:** Takže jde spíš... jestli jsem to pochopil dobře... spíš jde prostě o to, jak si to
118 vlastně interpretuje ten člověk, který se v té psychoterapii nachází?

119 **Marek:** Anebo oba dva, protože se tam nacházejí dva, takže jak se to ty dva...
120 jak tomu budou rozumět... jak k tomu přistoupí... jak to zachytí... a co s tím
121 budou dělat. Ale samozřejmě... jak v psychoanalýze je taky věnovaná...
122 metapsychologie by se řeklo... otázce smrti velký význam... Prostě smrt
123 způsobuje obrovskou úzkost. Můžeme mluvit o existenciální úzkosti. Můžeme
124 mluvit o tom, že někdo má různý obsesivní příznaky, kterými jakoby zastavuje
125 čas právě proto, aby se tý smrti vyhnul. I to vyhýbání se smrti je... bych řekl...

126 obecně lidské. Ta pohádka o tom ševci, který přilepí smrt na židli, ale pak si
127 nemůže ani zabít kuře, tak to je univerzálně lidský... že většina z nás nechce
128 zemřít, když se máme dobře. A i ty co jsou i ty, co se mají zle, mnohdy umřít
129 nechtějí. Člověk lpí na svym životě. Ta smrt má mnoho různých podob a mnoho
130 různých zpracování nebo pohledů na to... a samozřejmě jedno z nich je ještě
131 jiný... třeba... kdy smrt ne jenom jako něco, kdy něco končí, ale smrt jako jakýsi
132 destruktivní finále, taky může být... Takže třeba pro Freuda... kdysi... že jo... byla
133 důležitá ta otázka toho Erosu... a na tom tedy zakládal tu svoji teorii, že prostě ty
134 erotický síly spojený tedy s tou slastí a libidem, jsou hybnou silou... ale právě
135 taky pod vlivem první světový války... a jeho synové byli ve válce... tak se setkal i
136 s tou odvrácenou tváří života, takže pak přišel s tím čemu se pak začlo říkat
137 podvojná teorie pŕdu... nejen ten pud Eros, ale pak přišel ještě s tím, že lidský
138 život je ovládám Thanatem... jako vlastně tím destruktivním pudem, který vede
139 k zániku... což není taková ta přirozená smrt, ale ta destruktivní síla toho, že tam
140 někde v člověku je taky něco, co jde proti pudu sebezáchovy... tedy touha se
141 zničit, což jako nebylo obecně přijato...

142 **Já:** To je jako ten návrat k tomu anorganické mu stavu...

143 **Marek:** No, ano... On tomu říká nirvanickej... taky že je to spojený
144 s nirvanickým prožitkem, kterej samozřejmě má pro lidi často představu té
145 romantické nirvány... to splnutí... ale to splnutí s tím všehomírem v tomhle
146 duchu znamená taky zánik. Já se vlastně rozplynu v tom všehomíru, když bych
147 to vzal doslovně... To je zánik... Zánik toho živého, a že tedy ta jeho představa
148 pak byla, že se v člověku sváří ty dva základní pudy... ten pud ten Eros... tedy
149 spojenej se slastí... tedy libidem... a ten pud smrti... ten Thanatos, který tedy u
150 některejch potíží právě shledával... Proč má člověk potřebu se ničit... vyloženě se
151 ničit... že jedna věc je, že se ničím, protože mě to trápí... protože mi to přináší
152 nějakou slast... úlevu... třeba ty lidi, co se řezou, tak jim to přináší úlevu v napětí
153 a samozřejmě každý to známe... škrábat se... nebo se třeba bodnout někdy... ono
154 to je trochu slastný... únava je slastná... bolest je slastná... do nějaké míry... ale z
155 toho pohledu toho Thanatu, tam nejde o slast, ale tam jde o to... by se
156 řeklo... ten zánik... o ten zánik toho živého. No, ale s tím moc neuspěl... mnoho...
157 ta analytická obec to dost odmítla, byť zrovna mně to třeba přijde hrozně
158 zajímavý, protože zní to tak mysticky...

159 **Já:** To vlastně... jestli se nemejlim... oni to dost odmítli, protože on s tím přišel
160 až tak jako... když to rozpracoval... on s tím přišel jako s poslední teorií...

161 **Marek:** To jo.

162 **Já:** Taková... asi úplně... otázka závěr... ono je to taky propojený, takže ty se o
163 tom taky mluvil... Co vnímáš na psychoanalýze jako třeba protiklad k tý smrti?

164 **Marek:** No, podle toho jak bych smrt bral. Jestli bych jí bral jako něco
165 negativního, tak protikladem smrti by mohlo být... nevím... naděje a tak dál...
166 Pokud bych ji vnímal jako něco negativního nebo něco patologického. Kdybych
167 to vnímal jako přirozenou součást života... smrt... tak jakýpak protiklad? Prostě
168 je tu život, je tu smrt. Prostě žiju a zemřu. Samozřejmě, potřebuju mnohdy ten
169 život žít. Potřebuji nějakou útěchu... třeba... Ale holt smrt patří k životu, nejde to
170 jinak. Takže z tohoto pohledu, kdybych jí bral jako přirozenou součást života,
171 nevidím žádný důvod, hledat protiklad, ale třeba z hlediska toho sporu... nebo
172 střetu Thanatos – Eros... to hrozně... Freud někde píše, že... v dopisu
173 Einsteinovi... To je dopis Einsteinovi a on se tam zamejší nad válkou... jak to
174 Destruo... ten pud destrukce... vítězí. Lidi se ničí... Že je to zoufalý, proč se lidi
175 tak ničí. Tady ovládá... najednou převládne ten Thanatos jakoby... jak
176 v člověku... tak v té kultuře... ta válka je toho dokladem. Lidi ničí život a on tam
177 vlastně říká, že jedinou zbraní, jak se postavit proti vládě toho Thanatu, je víc
178 Erosu nebo Erotu... abych to vyskoňovat... tedy proti té destruktivní síle,
179 postavit tu sílu té lásky... to mi přijde jako hrozně hezký, protože koneckonců i
180 poeticky to zní krásně a asi i fakticky to tak bude, že by se řeklo... že ta láska... to
181 havlovský... pravda a láska by mohla... taky někdy zvítězit... občas... *smích* nad
182 lží a nenávisť. Ale jinak teda proti smrti v tuto chvíli moc nenamítám, protože
183 čekám... doufám... že ještě nepřijde, ale až bude blízko, tak námitky mít budu.
184 *smích*

Příloha č. 3: Rozhovor s psychoanalytičkou Evou

185 **Já:** Tak jo... tak začneme tou první... jestli prostě bys dokázala říct, jakým
186 způsobem... právě ta psychoanalýza... ten tvůj směr... ovlivnil tvůj pohled na to
187 téma té smrti?

188 **Eva:** No, když jsem o tom přemýšlela, tak jsem... nejdřív jsem si řekla, že nevím.
189 Pak jsem si řekla, že já to mám takhle... že jako ten psychoanalytický proces
190 ovlivnil mě... zdá se mi. A já jsem ten nástroj, který poskytuje psychoterapii...
191 samozřejmě, že tím pádem musel ovlivnit i to, jak pracuji s tím tématem smrti.
192 Je tam nějaký teoretický základ... ten znáš... tam je prostě nějaký Thanatos a
193 naproti tomu... prostě... nějaká touha po slasti... jistě se to teoreticky dá objevit v
194 různých dílech různých analytiků... A já mám ale výhodu... i nevýhodu... v tomto
195 ohledu... v tom, že já vlastně konkrétně pracuji léta s lidmi, kteří jsou ohrožení
196 na životě. To znamená, že tahle ta zkušenost, která byla dřív, než jsem šla do
197 psychoanalýzy, samozřejmě ovlivňuje můj... jakoby... způsob, jak s tím tématem
198 pracuji. Takže v podstatě se to od sebe... co bylo dřív... jako... slepice nebo vejce?
199 A odpreparovat to od... jako teď už... se to od sebe nedá... Ale jsem přesvědčena
200 o tom, že psychoanalýza ovlivnila můj postoj k lecčemu, protože mě posunula...
201 změnila... změnila ve smyslu, že jsem jako pod vlivem toho procesu dozrála... a
202 že zkvalitnila ten psychoterapeutický... psychoanalytický nástroj, který
203 používám... v tom vztahu ke klientům. To znamená i ke klientům, kteří
204 přicházejí s tématem smrti. A to buď jako s tématem smrti, která se jich
205 aktuálně týká... to znamená, že jsou ohroženi na životě... anebo s tématem smrti,
206 které je tam obsaženo latentně... a to se obávám, že teda tohle téma smrti je
207 latentně obsaženo v každém psychoterapeutickém procesu. Souvisí s úzkostí, se
208 kterou lidé přicházejí... a souvisí s jejich rozměrem smyslu bytí... a jejich vlastní
209 existence... a smyslu jejich existence...

210 **Já:** Vlastně... tohle to, co říkáš, navazuje na tu... jednu z těch dalších otázek... A
211 co vlastně vše může ta smrt z hlediska psychoanalýzy být?

212 **Eva:** Jako... v čem? Já jsem nerozuměla...

213 **Já:** Co. Co vlastně můžeme za tu smrt... nebo za to téma, které souvisí se smrtí...
214 považovat?

215 **Eva:** Já ti zase můžu říct jenom, jak já s tím pracuji...

216 **Já:** O nic jiného nejde.

217 **Eva:** Nic jiného já neumím. Teorii já neumím a ani se do ní nechci pouštět... do
218 nějakých analytických rozborů... teoretických. Já si myslím, že téma smrti je
219 obsaženo v každém tématu ztráty... jakékoli ztráty, protože to znamená, že
220 člověk se musí vyrovnat s nějakou... s vědomím toho, že ztratil... a že se musí s
221 tou ztrátou vyrovnat. A počínaje tím, že... vlastně... je to ztráta z našeho pohledu
222 třeba... nějaké drobnosti... nebo je to ztráta zdraví či dokonce ztráta života...
223 vlastního... nebo ztráta života někoho blízkého. Takže v každém tom tématu...
224 buď explicitně, nebo implicitně... v každém tématu ztráty. Pro mě je obsaženo
225 téma smrti... a jenom jako... to je moje vlastně... jakoby... výbava k tomu, abych
226 já mohla tímhle směrem vlastně tu možnost otevřít. Aby ten klient o tom mohl
227 takhle přemýšlet, protože s tím souvisí i ta nutnost na tu ztrátu nějak přiměřeně
228 reagovat... emočně. A zároveň se jako... zároveň se tam objevuje téma nějaké
229 naděje. Já myslím, že s tématem vyrovnání se se ztrátou souvisí téma nějaké
230 osobní naděje na něco... A je to naděje na nápravu... třeba... Naděje na... asi na
231 nápravu... asi se to jinak pro mě teď říct nedá. Anebo když se to týká přímo toho
232 ohrožení na životě, tak nějaká naděje na přesah. To si myslím... nebo to aspoň
233 takhle znám v práci s těma lidma, kteří skutečně umírají, že se tam tohle téma
234 objevuje... Přesah přes tu smrt.

235 **Já:** To může být třeba víra?

236 **Eva:** To může být víra, ale já bych to nerada uzavírala jenom tímhle tím
237 způsobem, protože ta moje zkušenost... a je to osobní zkušenost... vlastně... v
238 práci s lidmi, kteří umírají... tak ten jejich potenciál na stvoření vlastního
239 přesahu na smrt je obrovský. A já si myslím, že je nutné, nechat prostor pro to,
240 aby si každý vytvořil ten svůj osobní přesah. Že to může být samozřejmě to, co se
241 považuje v křesťanství za... jakoby... ten rozměr nesmrtelné duše... přesah přes
242 smrt. Na druhou stranu... jako... nějakým způsobem přesahujeme smrt už
243 jenom tím, že... vlastně... teda... po sobě zanecháme další pokolení... a tak dále a
244 tak dále. Toho je opravdu velký rejstřík a nemyslím si, že... nebo považuji
245 vyloženě za trestuhodné, když do toho člověk vnáší svůj vlastní... jakoby... názor
246 nebo... rozměr toho, jak přesahujeme přes tu hranici toho života.

247 **Já:** Já se zeptám... možná je ta otázka trochu podobná... Jaké máš zkušenosti
248 s tím... v jakých podobách se tam to téma smrti objevuje... ty už jsi to...

249 **Eva:** No, už jsem o tom mluvila...

250 **Já:** Ty už jsi o tom mluvila, ale já se třeba zeptám konkrétně... jestli se objevuje
251 na pozadí toho onemocnění?

252 **Eva:** Na pozadí vážného onemocnění se ve většině případů to téma objeví...

253 **Já:** Pardon, teď nemyslím fyzického onemocnění, teď myslím toho psychického
254 onemocnění...

255 **Eva:** To téma se... já myslím, že se objevuje v úzkostných stavech a objevuje se v
256 depresivních stavech a objevuje se ve smyslu nějaké existenciální krize. Ale je to
257 často vlastně takový larvovaný projev... nebo zakrytý projev... protože... jako...
258 v běžném psychotherapeutickém procesu nepřichází klienti jako explicitně s tím:
259 mám strach ze smrti... ale přicházejí s tématem právě úzkosti, smutku nebo
260 nějaké naplněnosti nebo nenaplněnosti. A myslím si, že to hodně bývá v projevu
261 osamělosti... ale to jsou ty existenciální témata, jak... jak je člověk osamělý, tak...
262 jak vlastně... někde napsal Yalom, že ten terapeutický proces má vést k tomu, že
263 si člověk uvědomí svou osamělost a vlastní neviditelný smysl své existence. A to
264 si myslím, že tam je implicitně obsaženo... v těch symptomech, s kterými lidé
265 přicházejí... a dá se to poodkrýt, nebo aspoň já s tím pracuju tak jako... velmi...
266 opatrně, protože to téma tady v té společnosti bylo dlouho tabuizovaný, takže
267 odkrývat ho vyžaduje značnou dávku... jaksi... ohleduplnosti a zároveň považují
268 za výhodné, když je tam dobře navázaný vztah... terapeutický... pak si myslím, že
269 si můžeme dovolit o těchto tématech mluvit otevřeně... ale zase nechat ten
270 prostor klientovi, aby se s tím nějak bezpečně potkal.

271 **Já:** Teď bych se tě zeptal na to, co vlastně vnímáš, že... nebo jestli to lze nějakým
272 způsobem tak popsat... tak jak chápeš psychoanalýzu... co je tím protikladem
273 smrti?

274 **Eva:** No, jako dalo by se říct, že protikladem smrti je život. A vlastně tak, jak já
275 pracuju terapeuticky s lidmi... nebo analyticky s lidmi... tak vlastně objevuji
276 jejich nežití, nenaplněnost jejich... jaksi... ambicí a jejich možností a jejich kvalit.
277 A ta terapie... nebo ta analýza... má vést k tomu, aby se člověk osvobodil z

278 nějakého spoutání se různými předpoklady „jak by“, „co by“, „co by měl a co by
279 neměl“ a může vést... jaksí... k větší otevřenosti k životu. A to si myslím, že je
280 vlastně osvobození... nebo aspoň takhle já vnímám svobodu. Pro mě svoboda
281 je... sebe – vědomí... ve smyslu vědomí sebe... v tom rozměru, že jsem si vědoma
282 toho, co prožívám... většinou jsem si vědoma toho, co ten prožitek vlastně
283 způsobilo... někde nějaký ten spouštěč... a dokážu s tím prožitkem nějak jako...
284 být srozuměna, ať je příjemný nebo nepříjemný... a pokud mě to vede k tomu
285 abych něco konala, tak se vlastně můžu v tom nějak realizovat... v tom směru...
286 nebo můžu jakoby ten prožitek nějakým způsobem regulovat... a to je pro mě
287 vlastně svoboda... ta vnitřní. Svoboda, ke které by měla analýza vést... v dobrém
288 případě.

289 **Já:** Poslední otázka... možná trochu víc teoretická. Jak vlastně myslíš, že pro
290 psychoanalýzu to téma té smrti je důležitý?

291 **Eva:** Já si myslím, že je důležitý pro jakýkoli terapeutický směr... stejně tak pro
292 psychoanalýzu. Koneckonců Freud s tím začínal, s téma protipólama, on
293 koncipoval ten princip Thanatosu... Thanatu?

294 **Já:** Thanatu... Thanatosu... možná obojí je možné...

295 **Eva:** Možná obojí je možné... já nevím, budeš se muset podívat, abys mě tam
296 nějak neskandalizoval... *smích*... že neumím základní pojmy psychoanalýzy...
297 skloňovat a časovat.

298 **Já:** To vystřihnu. *smích*

299 **Eva:** Takže já si myslím, že to téma je všudypřítomné v životě... v běžném žití...
300 v našem žití a umírání a to znamená, že musí být přítomné i v psychoanalýze. A
301 je důležitý.

302 **Já:** Ono je trochu... vlastně... těžké oddělit... nebo to, co si říkala i na začátku...
303 vůbec oddělit ten psychoanalytický... nebo jakýkoli terapeutický koncept... od
304 toho života samotného.

305 **Eva:** A proto, když já jsem o tom přemýšlela, tak jsem si říkala, že těžko můžu
306 vlastně nějak vědět. Já jenom... opravdu se vracím na začátek... psychoanalýza
307 mě nepochybně ovlivnila velmi, to znamená že ovlivnila i můj způsob, jak

308 přemýšlím o smrti. To, co si myslím, že udělala psychoanalýza a zároveň ta
309 zkušenost... vlastně... s těmi nemocnými lidmi... velmi bazální zkušenost s
310 nemocnými lidmi, tak... a umírajícími... a mrtvými lidmi... tak si myslím, že ve
311 mně udělala velký prostor proto, abych o tom mohla přemýšlet, abych se setkala
312 s tím svým strachem a úzkostí ze smrti, protože to si myslím, že je něco, co je
313 naší přirozenou součástí... a abych tím pádem měla ten prostor otevřený.
314 Howgh. *smích*

Příloha č. 4: Rozhovor s daseinsanalytikem Petrem

315 **Já:** Tak jo tak já začnu rovnou teda tou první otázkou. Kdybyste se mohl
316 zamyslet nad tím, jakým způsobem daseinsanalýza ovlivnila váš pohled na téma
317 smrti?

318 **Petr:** Tak vlastně daseinsanalýza to to téma smrti... dalo by se říct... že Bytí a
319 čas je vlastně Thanatologická kniha, která se tím celou dobu zabývá... a vlastně
320 mě naprosto ovlivnila... jako kdybych měl dojem, že to bytí k smrti vnímám v
321 každým v přítomným okamžiku, takže mě daseinsanalýza ovlivnila fakt hodně...
322 zatímco u té psychoanalýzy... v té psychoanalýze je ten Thanatos... je vlastně
323 určen jako pud smrti... jako kdyby to bylo něco skrytého nevědomého... ale
324 daseinsanalýza mi to umožnila jako vidět v každým okamžiku... jako kdyby to
325 bylo nevědomí... ale najednou jakoby to otevřela... pro mě... že i teďka v tomhle
326 tom okamžiku si uvědomuju, že bych mohl odpovídat úplně zmrtevěle a mohlo by
327 to bejt úplně k ničemu... Mohl bych říkat jenom samý mrtvý klišé a vlastně se
328 snažit teďka... jako mít dotek té smrti... sahat si na to... ne o tom jenom blábolit
329 nějaký teoretický koncepty... jako by mi ta daseinsanalýza prostě tu smrt
330 oživila... je to takový paradox...

331 **Já:** Jak to vlastně vypadá... ta změna... kdy najednou jste se začal, díky té
332 daseinsanalýze uvědomovat tu smrt v každým okamžiku... Co to vlastně
333 prakticky znamená pro váš život?

334 **Petr:** Prakticky to znamená, že jsem s úzkostí v kontaktu. Úzkost chápe
335 daseinsanalýza jako tom nicoty... toho propastného základu v nás... toho bytí ke
336 smrti. Takže jsem vlastně víc v kontaktu se svou úzkostí. Třeba teď momentálně,
337 abych dobře odpovídal na vaše otázky jsem z toho trošku úzkostnej... abych
338 dobře odpověděl... ale takhle... Neberu úzkost jako patologický fenomén, to je
339 nejdůležitější... pro mě a to je... v daseinsanalýze je to existenciál... nelze se
340 úzkosti vyhnout, lze ji různě zakrývat a když ji zakryju, tak jsem neautentickej...

341 **Já:** Jestli tomu dobře rozumím, tak ta úzkost s tou smrti nějakým způsobem...
342 tak nějak jako... bytostně souvisí?

343 **Petr:** Přesně. Úzkost je symptom smrti nebo toho bytí k smrti... Jako smrt je
344 jenom takovej prázdněj... To by zas mohl bejt jenom takový prázdněj pojem, ale

345 my ji zakoušíme... to bytí k smrti jako nicování... jako nicotu, kterou si nelze ani
346 představit. To nic, to nemá žádnéj tvar jenom ji můžeme cejtít a to je úzkost.
347 Takže když jsem v kontaktu se svojí úzkostí, tak si představuju, že jsem i v
348 kontaktu se svym bytím k smrti... že jsem jako... s umíráním... stárnutím...

349 **Já:** Takže v daseinsanalýze... nebo tak, jakej máte vy... tak s tou smrti je vlastně
350 člověk v určitý formě v kontaktu úplně celej život... pomocí tý úzkosti?

351 **Petr:** Jasně. Dalo by se říct, že bejt sám sebou... bejt autentickej tak, jak jsem
352 pochopil pana Heideggera... znamená bejt si vědomej vlastní konečnosti. Abych
353 teď mohl bejt sám sebou a odpovídat vám tak, jak to opravdu cejtím a vím, tak
354 musím bejt v kontaktu se svojí úzkostí... to je důležitý... nezakrejvat si ji. My si ji
355 furt zakrejváme a furt upadáme do nějakejch klišé nebo do nějakejch... prostě...
356 konvencí, abysme ji zmírnili... tu úzkost. Ale když jsme, jak říká Heidegger, když
357 jsme schopni bejt... mocni bejt úzkostní... ne před tím utíkat do nějakejch
358 konvencí nebo do nějakejch prostě... toho veřejnýho anonyma... tak jsme... tak
359 jsme autentický, takže autentický znamená bejt si vědom vlastního konce... bejt
360 si vědom, že teď běží čas, kterej končí za chvilku... jsem teď třeba pod časovym
361 tlakem... díky tomu rozhovoru... a vím o tom.

362 **Já:** Jasně. Já bych teďka kvůli tlaku toho času přesel klidně k druhý otázce.
363 *smích* Ona je docela podobná tý první. Možná se ptá trošku z jinýho úhlu, ale
364 jak vlastně chápete tu smrt... nebo ten fenomén smrti z hlediska daseinsanalýzy?
365 Vy jste vlastně naznačil, že je že symptomem toho... jestli jsem to dobře
366 pochopil... žít vstříc tý smrti nebo tý konečnosti je ta úzkost... Ale co je to ta smrt
367 pro vás v tý daseinsanalýza? Jestli jsem srozumitelný?

368 **Petr:** Právě... aby to nebyl nějakej prázdnej pojem... jako smrt... Já se zabývám
369 tou Thanatologií, tak smrt chápu právě jako tu nicotu... jako ten propastný
370 základ v nás, z kterýho všechno vychází, a do kterýho se zase všechno vrací...
371 takže...

372 **Já:** Je to teda nicota, říkáte...

373 **Petr:** Ta nicota. Smrt si nelze představit... to je něco tak cizího... Prostě... my
374 jsme naživu, takže nemůžeme si představit ani, co bude po smrti. Všechny
375 náboženství to nějak tematizuju... mají nějakej představy, co je po smrti...

376 **Já:** Daseinsanalýza ne?

377 **Petr:** Daseinsanalýza to nemá, protože všechny ty představy jsou vzdálený
378 tomu zážitku, jo? Protože jsme naživu... takže jediný, co není představou, je ta
379 úzkost. Úzkost беру jako naprosto pravej existenciál... pravej fenomén... v
380 kterým se ta smrt ukazuje, jo? Třeba teďka... ten čas, kterej teďka běží ve mně
381 vyvolává trošku úzkost, takže jsem s tím v kontaktu... jsem s tím právě
382 v kontaktu... jsem v kontaktu i s tím koncem tohodle rozhovoru... prostě ta smrt
383 se děje nepřetržitě... furt... protože furt něco končí, něco začíná zase něco
384 končí... je to ta pomíjivost. Smrt je vlastně pomíjivost, tak ji můžeme zakoušet.
385 To, co bude pak, to samozřejmě nevíme.

386 **Já:** Takže... jasně... takže daseinsanalýza... jestli jsem to teda dobře pochopil...
387 ona se příliš nezabývá tím, co bude za tím... za tou usmrťou... ona se zabývá nebo
388 vy se zabýváte tím, jak se ukazuje teď. V tom vědomí toho, že prostě to skončí...

389 **Petr:** Ona se prostě ukazuje v tom čase...

390 **Já:** Aha.

391 **Petr:** To se mi zdá zajímavý, že Heidegger vymyslel ještě čtvrtý čas... kromě
392 minulosti, přítomnosti a budoucnosti, vymyslel ten čtvrtý čas. A to je ten
393 autentický čas... v tom jsme oba sami sebou... v tom děláme... ten výkon toho
394 našeho bytí... toho, jak jsme sami sebou. Třeba teď se snažíme nějak dorozumět,
395 nějak si prostě porozumět navzájem a myslím, že jsme u věci. Jsme v tom nějak
396 autentický, že nám opravdu o to jde...

397 **Já:** To je... to je ta cesta z té úzkosti?

398 **Petr:** Vlastně nejde o to tu úzkost nějak zakrýt... nějakým neautentickým...
399 prostě... žvlatláním... nějakějma řečma.

400 **Já:** A ta úzkost... jako když jsme autentický... tak si přeci nepřestaneme bejt
401 vědomí toho, že umřeme... nebo... jak to chápete tohle... z hlediska
402 daseinsanalýzy. Když já jsem autentickéj a...

403 **Petr:** Tak jsme si vědomí toho, když jsme tady autenticky spolu... tak jsme si
404 vědomí toho, že stejně to nikdy nedokážeme úplně pochopit. Vždycky nám
405 zůstane jenom z toho bytí... jenom cár pláště, kterej nám neustále utíká, ale jako

406 můžeme díky naší úzkosti vůbec tohle to tematizovat. Kdybysme neměli úzkost,
407 tak ani žádnou smrt netematizujeme... ani to vůbec nebude naše téma...

408 **Já:** To je pravda...

409 **Petr:** Až díky ztrátám, díky tomu, že jsme nezajistitelným... že žádný jistoty
410 nejsou... díky tomu nám to ta úzkost... to rozbije... díky těm tématům...

411 **Já:** Já zase navážu další otázkou, která... která trošku... takhle nepřirozeně... ale
412 ona vlastně zase navazuje na to, o čem jsme se bavili... A kdybyste se mohl
413 zamyslet, co vlastně vše může bejt smrt z hlediska daseinsanalýzy. Vy jste mluvil
414 o tý úzkosti. Dá se to nějak rozvést? Co všechno je teda smrt v pojetí
415 daseinsanalýzy?

416 **Petr:** Já asi úplně nechápu tu otázku. Možná to myslíte tak... že jestli se smrt
417 nějak ukazuje jakoby i teď, že jo?

418 **Já:** Tak jinak... pardon... položím tu otázku jinak. Vy jste mě na to navedl... Jak
419 se ta smrt ukazuje? V daseinsanalýze? V jakých podobách? Nebo
420 podobenstvích?

421 **Petr:** No, v těch neautentických momentech.

422 **Já:** Aha.

423 **Petr:** Ve zmrtnělejších chvílích. Teda... teď jsem z toho trošku zmrtnělejší. Já se
424 snažím odpovědět... nějak teoreticky... ale vlastně nejde o tu teorii. Jde o to, že
425 by na nás měl ten čas vlastně sahat. Ten tok toho času... ta pomíjivost... že furt
426 něco končí... něco začíná... to je... takhle se vlastně... jsou to vlastně takový malý
427 smrti...

428 **Já:** A nebylo by teda teď... v tomhle případě... dobrý abychom odešli trochu od
429 té teorie a dal byste... jestli vás napadá... nějaký příklad... jak se vlastně ta smrt
430 ukázala ve vaší praxi?

431 **Petr:** No, tak třeba tady teď před vámi byl pan režisér... má problémy s
432 alkoholem. Za mnou chodí s tím problémem toho alkoholu... A teďka jsme vlastně
433 zjistili, že on pije proto, že vůbec nedává svoji prázdnotu. Citovou. Tu
434 nenaplněnost.

435 **Já:** To je ta neautenticita?

436 **Petr:** Možná... On je prostě... Rozvedl se, anebo žena mu prostě utekla. A on ty
437 prázdný večery... ty chvíle vyplňuje v barech . A teďka se vlastně teprve
438 postupně vystavuje tomu trápení... tomu... tý úzkosti z toho, že je opuštěnej a
439 teď vlastně díky tomu... díky těm jeho kocovinám... díky těm je ho abstákum...
440 Ten absták je vlastně taková malá smrt... a díky těm abstáku vlastně najednou
441 otvíráme to, že je taky opuštěnej od ženy... teďka řeší ty děti... taky je opuštěnej
442 od toho bytí. Ten pán má pocit, že je prostě sám... strašně.

443 **Já:** Mě napadá otázka, co by teda u tohodle toho pána mohlo bejt... v tý práci,
444 kterou děláte... to zlepšení?

445 **Petr:** No, to on už právě dělá. On točí dokument o alkoholismu. On k tomu
446 přistoupil tvůrčím způsobem. On to začíná zkoumat ten problém, kterýho se
447 bojí.

448 **Já:** ... to oslovuje

449 **Petr:** Ta vnitřní prázdnota... vlastně začíná velmi kreativně... on na to dostal
450 grant... a natočí film o alkoholu. To je skvělý! To je prostě tvůrčí... on vlastně
451 je... mocen... najednou... ne před tou prázdnotou utíkat do toho baru... ale
452 najednou ji studuje. Najednou zjišťuje, že vůbec není tak prázdněj, jak se bál,
453 takže vlastně má spoustu strašně zajímavých... my to tady prostě probíráme... že
454 má zajímavý nápady... jako kdybysme se tý jeho prázdnotě vystavili.

455 **Já:** Teď jste mluvil o tý... jestli to řeknu dobře... o tý zmrtnosti... v
456 daseinsanalýze. A ta umrtvenost u toho pána režiséra je v čem? Vlastně... jak
457 byste jí popsal?

458 **Petr:** On měl stavy, že nemohl vstát z postele. Nemohl nic dělat, nic ho
459 nenapadalo a teďka mi tady prostě četl báseň... svojí... nebo píše texty... má
460 kapelu... najednou... prostě začíná zase žít. Chvilku mu to trvalo, než se z toho
461 vyhrabal, z toho svýho blues... z prázdnoty. To je tím... že vlastně... že nemusí
462 nějak utíkat... naopak jde do toho... studuje tu citovou nenaplněnost. On tady
463 měl takovou imaginaci, kdy viděl poušť... úplně vyprahlou... kde nebylo vůbec
464 nic. Kde byla brána... prostě... hledá ten pramen života. Řekl bych, že opakem
465 smrti je právě ten pramen v nás. Že furt vlastně nějaký představy jedou...

466 **Já:** Vy jste navázal úplně parádně na... fakt se to dobře propojuje... protože vy
467 jste navázal na mojí další otázku... Já se omlouvám, já to musím trochu hnát...
468 Co vlastně vy vnímáte, že je protikladem tý smrti v daseinsanalýze? Některý
469 fenomény mi přijdou dobrý popsat tak, že vlastně řekneme, co to není, co je
470 vlastně tím opakem. Tak jak vy vnímáte ten opak smrti nebo tý... jak jste říkal...
471 Možná by bylo zajímavý, se kouknout i na tu zmrtnělost... nebo tu umrtvenost?

472 **Petr:** Opakem tý zmrtnělosti je právě ten život sám. To bytí... ten zázrak, že
473 vůbec něco je... že není jenom nicota. Heidegger si myslel... Heidegger s tím
474 souhlasí, že bytí a nicota jsou vlastně jedno a totéž... je to ten paradox... že
475 vlastně z nicoty to bytí povstává a zase se do něj vrací. Takže by se dalo říct, že
476 to, co my vnímáme jako opaky... to je ten největší paradox... je vlastně to
477 stejný... prostě aby něco mohlo bejt, tak nejprve musí bejt prázdnej prostor.
478 Prostě musí bejt ta nicota, z který může něco povstat... pak to chvíli žije... pak to
479 zanikne a zase se to vrací... a takhle je to s každým fenoménem. Takže u něj... u
480 tohohle... třeba režiséra... zrovna on musel nejdřív zemřít... ten vztah, aby se teď
481 mohl rodit nový. Třeba láska nová. Nebo nejdřív musela zaniknout veškerá jeho
482 aktivita... musel projít s tou depresí, aby mohl zase začít tvořit.

483 **Já:** Můžeme bejt... mě teď jako napadá... taková myšlenka... může bejt vlastně
484 tím protikladem tý smrti ta terapie samotná? Nebo něco konkrétního v terapii?

485 **Petr:** Ta blízkost naše...

486 **Já:** Aha... blízkost...

487 **Petr:** On vlastně byl úplně opuštěnej. Byl sám a teďka zažívá blízkost toho
488 druhýho. To, že si prostě takhle povídáme... rozumíme... vlastně mu to tu
489 prázdnotu naplňuje...

490 **Já:** Takže v tý blízkosti zažíváme ten život. A co se stane v tu chvíli s tou smrtí?

491 **Petr:** No, já myslím, že ta nicota se pomalu naplňuje... že se pomalu jako
492 prázdny prostor... jakoby... pomalu blízkým vztahem sytí... nebo když vezmu tu
493 jeho imaginaci tý pouště... je to vláha, z který může něco rozkvést zase, jo? Byla
494 to poušť... vlastně se cítil strašně zklamanej... trošku podvedenej tou ženou...
495 ukřivděnej... ale ta terapie... ten blízký vztah je najednou zase pramen, ze
496 kterýho on může něco... co pít... on sytí ten alkohol. Prostě najednou se samo ze

497 sebe něco objevuje. Ten spiritus... ten alkohol... je najednou nahrazen tím
498 spiritem. To je taková naše duchovní výměna, jak bych to řekl... to bytí je vlastně
499 dárek, co dává to pití.

500 **Já:** Ten alkohol v týchletý podobě, jak ho používá, byla vlastně náhrada tý
501 neplněnosti. Zastoupení?

502 **Petr:** Náhrada tý vláhy. Ano, náhrada tý vláhy, kterou prostě měl třeba s tou
503 ženou, která najednou není. A teď najednou přišla jiná náhrada v podobě
504 blízkýho vztahu. A my se v tom oba jako koupeme. Jsme oba trochu opilý tou
505 blízkostí, tím jak vlastně si rozumíme, tím jak máme podobný nápady.

506 **Já:** Není to tedy tak, že by tu vláhu nebo tu naplněnost nebo to žití v terapii
507 zažíval jenom ten klient?

508 **Petr:** Ne, ne. Pokud bych byl zmrtvělej, tak to mu nic nedám.

509 **Já:** To prostě musí bejt oboustranný...

510 **Petr:** Oba se tady musíme cejtít naživu. Já prostě poznám, že ta terapie nejde,
511 když sám nejsem naživu. Já nevím, jestli se teď teda cejtíte naživu, ale já se
512 cejtím naživu, jak se mě takhle ptáte.

513 **Já:** Docela jo. Mě to zajímá.

514 **Petr:** Právě! Musel jsem nad tím... musel jsem přemýšlet nad těmi otázkami. Je
515 to vlastně... jakoby... mě to excituje... najednou to jde do slov... i když to je
516 prostě obtížné a mám pocit, že oba dva jsme teďka naživu... tak mám z toho
517 dobrý pocit, že jsme oba dva naživu... když budeme oba zmrtvělý, tak prostě...

518 **Já:** To je vlastně dobrá otázka, teď jak jste to řekl. Jak to poznáte, že jste naživu,
519 když je to váš... nějakěj kontrolní... takovej kontrolní orgán či co... ?

520 **Petr:** No, úzkost hlásí, že jsem mimo. Mimo ten proud, a když jsem naživu, tak
521 to znamená, že jsem v proudu *pád diktafonu* *smích* ... že tady přesně... tady
522 strážím ty věci... že mě to nějak excituje... že mě to nějak zajímá... že mě to
523 vlastně... nějak těma otázkama... svejma... mě... držíte mě naživu, no.

524 **Já:** A my už jsme se tomu trochu... vlastně těm podobám tý smrti... jak ji
525 vnímáte v té daseinsanalýze... věnovali... ale já bych byl moc rád, kdyby vás
526 třeba napadl ještě nějaký příklad.

527 **Petr:** Třeba ticho... pauza. Někdy jakoby tomu klientovi došla řeč. Teď spousta
528 lidí mluví... já teď taky třeba trochu plácám, jo? Mluvím, jenom abych mluvil.
529 Ale vlastně není to rozmyšlená řeč, jo? Jsou to takový kecy... trošku... Ale ne...
530 snažím se, aby to nebyly kecy. Vlastně když jsou to jenom takový řeči, tak to
531 může bejt taky ta smrt. Když to jsou jenom takový kecy o ničem. Nebo když je to
532 mlčení, který je úzkostný. Člověk jako mluví kvůli tomu, aby mluvil. Měl jsem
533 tady jednoho psychologa, ten čtyři hodiny za sebou mlčel. Prostě furt jenom
534 mlčel... se mu to hodilo. Pak mi vždycky poděkoval, zaplatil a odešel. A já jsem
535 se ho asi na čtvrtý hodině... jsem se ho zeptal... protože jsem začal bejt
536 úzkostnej... právě... jsem z toho byl takovej mrtvej... jestli mu to něco dává, jo? A
537 on řekl: No, prosím vás... já poprvý v životě nemusím někoho bavit... Najednou
538 začal mluvit o tom, jak celý život žije jenom pro druhý. Jenom aby je bavil, aby
539 jim dával nějakou náplň... ale že ho to vlastně vůbec nezajímá... že úplně
540 zapomněl na sebe... že furt je v tom módu bytí pro druhý a vůbec není pro sebe...
541 to bylo v tom mlčení obsažený. A to, že jsem mu tam do toho nevrstal tak... on se
542 mohl... jako on mohl jako doplnit vláhu... šťávu... dotekla ta studna, jo? Prostě
543 byla úplně prázdná, on byl úplně vyprázdněnej. Vlastně si se mnou užíval, že
544 mluvit nemusí. Takže to není jenom v tom, o čem se mluví. Je to i v tom, o čem
545 se nemluví, jo?

546 **Já:** Mě teď k tomu napadlo... já nevím jestli to jako... nebo... Já teď k tomu teď
547 jako přistupuju... že se snažím... k tomu nemít žádný koncept *smích*... Ale vy
548 říkáte, že ta smrt přichází třeba do té terapie v podobě té úzkosti nebo...

549 **Petr:** Nebo prázdnoty.

550 **Já:** Nebo prázdnoty a... co když... teď mě k tomu navedl ten příklad... Co když to
551 vlastně neprožíváme stejně? Ten okamžik?

552 **Petr:** Určitě. To vlastně dost rozdílně... každý rozdílně. Pro vás je třeba prázdný
553 něco úplně jinýho než pro mě. To se musíme na sebe naladit.

554 **Já:** Takže ta... jestli teď tomu dobře rozumím... ta daseinsanalýza je i o tom
555 naladit se... Co vlastně je ta smrt... co vlastně znamená... nebo co naplňuje ta
556 smrt pro toho vašeho klienta?

557 **Petr:** Bez toho ladění by to vůbec nešlo...

558 **Já:** A jak to ladění probíhá?

559 **Petr:** No, třeba teďka si myslím, že se snažíme oba o to. Vy se nějak snažíte
560 jako... naladit se na mě a já na vás a...

561 **Já:** Je to tím dialogem?

562 **Petr:** Tím dialogem, že se snažím nějak porozumět, na co se mě vlastně ptáte.
563 Vy se snažíte nějak vrozumět do toho, co já odpovídám. Vlastně je to
564 kontinuální... furt naladování. Teďka to probíhá mezi námi...

565 **Já:** Tak jo, poslední otázka. Jak myslíte, že je významný téma smrti pro celou
566 daseinsanalýzu... a pro vaše pojetí daseinsanalýzy?

567 **Petr:** Právě bych řekl, že to je centrální... stejně jako to bytí, jo? Že to jsou
568 vlastně... to bytí, smrt nebo ta nicota.

569 **Já:** V tom protikladu?

570 **Petr:** V tom protikladu. Jsou dva póly, mezi kterejma se všechno děje. Je to
571 vlastně to napětí mezi nima, který dělá ten život... řekl bych... že ten pramen
572 života vyvěrá z té nicoty právě. Ten život sám vyvěrá z nicoty a pak se k ní
573 navrácí.

574 **Já:** Myslíte, že se vlastně teda s každým, koho máte v terapii toho tématu více či
575 méně nějak dotknete?

576 **Petr:** Naprosto. Vždycky... I když to jsou třeba problémy úplně jinýho... já
577 nevím... si vzpomenu... třeba na klienta, kterej... jo... tady mám jednoho klienta,
578 kterej má problém... myslím, že prokrastinuje. Prostě si vůbec nedělá ty věci, co
579 má. A přišli jsme na to, že on je úplně mrtvej, že vůbec ho ty věci nebaví, že ho
580 nezajímá, co má dělat. Že jsou to věci, který prostě dělá formálně. Tak vlastně se
581 to táhne jeho životem, že dělá věci, který... měl bych... jo? On žije v takovym
582 vězení „měl bych“. On by je měl dělat, ale nikdy to není věc, která by ho bytostně

583 zajímala. Takže to je vlastně vždycky nějaký symptom... snad si neumím
584 představit symptom, v kterém by to nebylo obsaženo.

585 **Já:** Já bych ještě teda... teď mě napadla z toho ještě další otázka. Mě zaujal ten
586 bytostný zájem... zase to chápu nějak vlastně... že to... já do toho furt trochu
587 šťourám, ale... jak to poznám? Ten bytostný zájem?

588 **Petr:** Že se u toho právě cítíte naživu. Protože já si myslím, že vás tohle téma
589 zajímá. Že se u toho cítíte naživu, proto to taky děláte. Kdybyste měl nějaký jiný
590 téma... já nevím... třeba... výpočet hrubého domácího produktu Venezuely... tak
591 byste třeba u toho byl úplně mrtvej a neměl byste o tohle zájem... prostě... to
592 poznáte podle toho, čemu se říká feel alive. Cítit se naživu. Prostě to vás vede.
593 Takže neříkám, třeba hrubý domácí produkt ve Venezuele je zajímavější pro
594 někoho, jo? Pro někoho to může být jenom bytostný zájem.

595 **Já:** Já furt totiž přemejšším... to už se trochu vzdalujeme... ale mě to nějak
596 zajímá... jako... jak vlastně pohlížíte z hlediska té daseinsanalýzy na to, že prostě
597 některý věci musíme... vlastně... formálně plnit? A já u všech činností vlastně
598 nemám úplně ten pocit... té živosti... Je to o nějakém vyvážení těchto těch
599 pocitů nebo...?

600 **Petr:** Ne... na to je přímo... prostě... Právě tím končí Bytí a čas... Heideggerův...
601 že prostě další existenciál, kromě bytí k smrti, je taky starost. My se furt musíme
602 starat... O sebe, o druhý, o to, abysme měli... já nevím prachy... abysme byli
603 najedený a tak dál. Teď jde o to... to spojit. Tu starost s tím být naživu... s tím
604 být. Jde o to, aby ta starost byla prosvětlená tím bytím.

605 **Já:** Aha, aha.

606 **Petr:** Aby to nebylo zhaslý... A někdy ty starosti... někde se staráme... a je to
607 zhaslý. Je to zmrtevělý prostě... už to děláme jako roboticky... prostě jako roboti.
608 Staráme se... děláme to automaticky. Já se snažím vám teď neodpovídat
609 automaticky, jo? Prostě abych tady nebyl jenom jako nějaký robot na nějaký
610 teoretický bla bla bla. Takže se to snažím vymezit z fleku... asi jako vy to děláte
611 z fleku... přestože je to trošku vaše starost, tak si myslím, že tam máme něco
612 z toho, jo? ... Že tak nad tím jako kontemplujem... že se to snažíme prosvětlit...
613 že to není jenom... jakože píšete diplomku.

Příloha č. 5: Rozhovor s daseinsanalytikem Martinem

614 **Já:** Tak můžeme začít. Já bych tě teda poprosil, kdyby ses mohl zamyslet nad
615 tím, jakým způsobem daseinsanalýza ovlivnila tvůj pohled na téma smrti?

616 **Martin:** Jo... já myslím, že... to je vlastně dost komplikovaná otázka, protože...
617 myslím si, že daseinsanalýza vstoupila do mého života v okamžiku, kdy... vůbec
618 jsem si... já sám... jako... formoval a měnil pojetí smrti... vůbec jako ve svém
619 osobním životě. Díky jako... věku, ve kterém jsem byl a díky nějakým jakoby
620 ztrátám, které jsem zažil... vlastně včetně... takových počátků mé pomáhající
621 profese, kdy jsem se staral o svojí vlastně původně zaměstnavatelku, jestli se to
622 takhle dá říct... posléze známou, přítelkyni... ne teda ve smyslu partnerského
623 života, ale kamarádku, dejme tomu... která potom umírala na rakovinu a já jsem
624 s ní vlastně byl ve chvíli, kdy umřela, což pro mě byl dost zásadní moment... jako
625 vůbec... v pojetí smrti... jako takový... jako sebezkušenost. A vlastně odpověď na
626 to téma jsem v zásadě v té daseinsanalýze... respektive víc než v daseinsanalýze,
627 tak v jejím teoretickém základu... jako ve fenomenologii... nějak poznal. Nebo
628 poznal... nějak to se mnou ve mně rezonovalo. Ta moje zkušenost... jako
629 zkušenost vlastní smrti někde vepředu... jako přede mnou... jako něčemu, čemu
630 prostě nerozumím a z čeho mám strach. Respektive, čemu rozumím jako
631 něčemu, co nevím, co bude, jaký to bude, kdy to bude... nevím, co je potom,
632 jestli vůbec tam potom něco je. Prostě jako velký otazník budoucnosti přede
633 mnou. A je jako... tam obsazený v podobě jakési úzkosti... Takhle jsem to poznal
634 v tom Heideggerovi, který to v tom prostě... jako tu... jako vždycky se uplatňující
635 úzkost, tak pojmenovává smrt... tak takhle nějak jako... jsem vlastně poznal, že
636 v životě... opravdu... jakoby mém... to je. To jsem jako zrovna v tu chvíli zažíval.
637 Tadyhle tu událost... jako to úmrtí mé známé... o kterou jsem se ještě ke všemu
638 staral... zemřela, když jsem u ní přímo seděl... takže... to mě tak jako do toho
639 tématu vůbec jako vložilo. Potom samozřejmě, když se řekne, jak ovlivnilo moje
640 pojetí smrti... jak ovlivnila daseinsanalýza, tak je to jednak to teoretické pojetí,
641 jako Heideggerovo pochopitelně, Patočkovo, ale i pojetí jiných. Tak jsou to lidé,
642 kteří mě učili, že jo. Jsou to profesorka Pešková, profesorka Hogenová a docent
643 Čálek, který jsou vlastně všichni fenomenologové a nějak mi jakoby
644 zprostředkovali to pojetí fenomenologie... nejenom Heideggerovo, ale i...
645 nevím... Merleau Pontyeho. Takže já už vlastně úplně... *vzpomíná* ne

646 Derridy... myslím, Pravda a metoda... kdo to napsal?... teď mi to úplně vypadlo...
647 já si vzpomenu... a řada jiných. Tak já vlastně nevím, co je daseinsanalytické, co
648 je fenomenologické v tom mém pojetí smrti, ale rozhodně... v čem mě ta
649 daseinsanalýza... potom... posléze... jako rozhodně moje pojetí smrti...
650 *přemýšlí*

651 **Já:** Jestli by šlo... nějak jako... Byla nějaká zkušenost před tou daseinsanalýzou,
652 byla nějaká zkušenost v průběhu té zkušenosti daseinsanalýzy... a po ní...

653 **Martin:** Jo... určitě...

654 **Já:** Jestli ta změna... jde nějak vystihnout?

655 **Martin:** Ta změna... vlastně se k tomu přesně dostávám, co teď chceš... Je to
656 tak! Protože před daseinsanalýzou a předtím, než jsem vlastně díky tomu, že
657 přemýšlíš vůbec o těch tématech a zároveň je nějak žiješ, tak jsem ji vlastně
658 neměl tolik reflektovanou... to znamená, jestli mi k něčemu daseinsanalýza jako
659 přivedla, tak to byla vlastně mnohem podstatnější reflexe těchto témat v mém
660 osobním životě, profesním životě a hlavně to, že to téma... díky té reflexi... která
661 vůbec není jednoduchá... přestalo být do jisté míry strašákem a zůstalo
662 strašákem jenom do té míry, pokavaď nutně musí být, protože to strašákem
663 vždycky bude... Ale strašákem, o kterém my víme. Takže jako ta výrazná změna
664 je vlastně v té pravidelné reflexi, protože se mimo jiné ve své v praxi zabývám
665 pomocí lidem, kterým buďto někdo umřel nebo sami jsou třeba v terminálním
666 stádiu nějaké nemoci... to znamená... jako umírají. Tohle mě nějakou dobu v
667 praxi provázelo a věřím, že to není... teďka zrovna nikoho nedoprovázím... ale
668 jako určitě se mi to zase zopakuje. To znamená, že já jsem v tom tématu
669 s lidmi... umírajícími... jako čas od času jsem, jo. Takže to mě samozřejmě
670 přivádí vůbec jako ke smrti... jako k tématu, které tady pro mě najednou je,
671 mnohem víc, než... jako... to bylo předtím, než jsem vlastně tenhle obor začal
672 studovat a než jsem se začal zabývat daseinsanalýzou. A je to taková koincidence
673 mnoha věcí... nejenom tý daseinsanalýzy...

674 **Já:** Synchronicita... *smích*

675 **Martin:** Vlastně jungovská synchronicita. *smích* A kromě toho ještě... a to je
676 něco, co z té celkové zkušenosti, protože celá ta zkušenost funguje vždycky

677 vcelku... nemůžu jakoby odstranit... a to je moje vlastní onkologické
678 onemocnění, které jsem jako prodělal a kdy mi doktoři řekli, že na
679 pětadevadesát procent budu mít metastázy, ať s tím počítám... a nakonec se to
680 nepotvrdilo. Takže to byla jako druhá... moje taková další velmi významná
681 zkušenost, která v tom hraje velkou roli a já už jí teďka neumím odoperovat...
682 tadytu svou reflexi a ten svůj postoj vůči... jako... smrti, který... což je prostě...
683 zvláštní fenomén, který jako tady se mnou vždycky je, jo? Ale to, jak se mnou
684 vždycky je, tak tu hloubku toho jsem pocítil, až když jsem to jako začal opravdu
685 o tom jako přemýšlet i z pozice teda jako té fenomenologie.

686 **Já:** Ta reflexe se tedy... protože...

687 **Martin:** Je to prohloubení reflexe... rozhodně prohloubení reflexe s tím, že
688 vlastně...

689 **Já:** To, že ta smrt je, ale my vlastně nějak reflektujeme i bez daseinsanalýzy...

690 **Martin:** Přesně. My reflektujeme bez daseinsanalýzy taky... samozřejmě, ale
691 jako... ale jako... Víc, než ta teorie daseinsanalýzy, je to především prostě bytí
692 v tom s těma lidma, který sem chodí... až teprve ta praxe tý daseinsanalýzy je,
693 myslím, jako ta nejhlubší... To, že jsem si o tom četl v Heideggerově Bytí a čas je
694 jako hezký... tam jsem to nějak jako rozpoznal, to je pravda... ale je to vlastně
695 bytí v tom vztahu s lidmi, kteří, ať už opravdu umírají anebo se toho tématu
696 děsí... tak jako... samozřejmě se tam prohlubuje i moje reflexe smrti jako
697 fenoménu... nebo mé smrti.

698 **Já:** Já jsem záměrně právě nepředslal, jestli ta daseinsanalýza tě ovlivnila jako
699 směr nebo jako výcvik nebo jako praxe... to jsem opravdu chtěl nechat nejvíc na
700 tobě...

701 **Martin:** Jasně, jo. Nejvíc mě ovlivnila ta praxe. Nejvíc ta praxe, že jsem se jako
702 s těmi tématy jako... nebo... že se s tím furt setkávám. Ale jako přímo i tematicky
703 s umírajícími lidmi... čas od času.

704 **Já:** A co myslíš, že je potřeba, aby se s tím člověk... Co pro tebe bylo důležité,
705 aby ses s tím setkal?

706 **Martin:** Abych se setkal s čím, myslíš?

707 **Já:** S tou smrtí.

708 **Martin:** S tou smrtí. Já myslím, *smích* že smrt jako fenomén, který je... nebo
709 vůbec jako fenomén... to je vlastně blbé slovo v tuhle chvíli... Ale smrt jakožto
710 životní nevyhnutelnost, tak důležité pro mě bylo vlastně vždycky to vržení do
711 toho setkání s tou nevyhnutelností. Které, když si o tom člověk čte, tak někdy
712 mu vychází naproti a přijde na něj, jo? Sáhne to na něj, když... tadyhle ta... ta
713 síla té nevyhnutelnosti, když si prostě studuješ něco, tak někdy ti to studium...
714 nebo ta přednáška... nebo prostě ta teorie... jako zprostředkuje, ale vždycky jsem
715 si k tomu došel v té praxi. Když tady sedíš prostě s někým, kdo si s tebou vypráví
716 prostě a směje se na tebe a něco ho trápí a něco to... a přitom vlastně to... všichni
717 nakonec jako jednou zemřeme. A když mluvíš s někým, kdo to má spočítané...
718 kdo ví, že před sebou má půl roku a víc ne... nakonec je z toho třeba i rok... ale
719 jako... už počítá jinak... tak to tě do toho vždycky vrhá. Že si nějak jako
720 uspořádává své věci, své vztahy, své vztahy v rodině, vztahy s přáteli, vztah
721 k sobě... prakticky něco obhospodařuje, aby tady po sobě nechal jako něco...
722 prostě je to vždycky taková práce, která... je pořád jako životem... ta práce... ale
723 na pozadí toho tam prostě tepe ta nevyhnutelnost toho... že to dělá... právě...
724 protože tady nebude a začíná s tím počítat...

725 **Já:** Já se omlouvám, já to trošku poposunu dál. A my jsme na to vlastně... nebo
726 ty jsi na to tímhle navázal. Jestli by ses mohl zamyslet nad tím, v jakých
727 podobách ty vnímáš... kde se to téma smrti... v té daseinsanalýze... nebo možná
728 spíš v té tvé praxi objevuje... jak třeba u tebe, tak u těch tvých klientů? Nebo
729 společně?

730 **Martin:** Hele, je to... objevuje se v podobě veliké bolesti... a ztráty. A to vlastně
731 ztráty jako definitivní a fatální, kterou si vlastně nedovedeme vůbec představit.
732 My si dovedeme představit řadu ztrát v životě, ale ne ztrátu sama sebe... a ta by
733 ještě ke všemu nebyla pro některé jako... ani pro mě... jako tak strašná... jako
734 ztráta vztahů. Ztráta blízkých. Já jsem si dovedl představit, když jsem měl
735 čtrnáct dní... byla pauza mezi oznámením diagnózy a výsledků, které přišly... z
736 nějakých těch CéTéček nebo co mi to všechno dělali, tak... a protože jsem
737 poprosil toho doktora, který byl stejně starý jako já, co mě operoval, že prostě
738 s tímhle tématem zacházím ve své praxi, že jsem psychoterapeut a že mám tři
739 děti a že potřebuju prostě jednoznačně vědět, co se děje a ať se mnou nehrají tu

740 hru na milosrdnou lež – že to zvládnou... tak mi slíbil, že to tak bude a opravdu to
741 dodržel. Přišel za mnou a řekl mi to... Jako domluvili jsme se na tom, tak vám to
742 říkám. Neříká se mi to lehce, ale je to pětadevadesát procent jako špatný, budete
743 to mít metastázované, počítejte s tím. Přeji vám samozřejmě všechno nejlepší...
744 A tady tenhle moment byl takový jako vržení do toho, co se vlastně v tom životě
745 při takhle blízkém setkání se svojí konečností děje... já jsem vlastně zjistil, že tu
746 svojí konečnost umím přijmout, ale že neumím přijmout tu svojí ztrátu... jako...
747 svého vědomí... vlastně si to nedokážu představit. Ale nějak jsem si říkal: ten
748 život... jako... nebyl... Mohlo to být delší, ale nebylo to špatné. Dobrý, jo.
749 *smích* Ale nedovedl jsem si představit, a to byla největší bolest, kterou jsem
750 kdy v životě zažil, bylo, že tady nechávám ženu s třemi dětmi. Že tu nechávám tři
751 děti, kterým tady nechám tátu jako někoho, kdo jim zemřel... v jednom případě
752 ještě v momentě, kdy si ho nemělo ani možnost pamatovat a ve dvou
753 momentech, ve dvou těch životech... jakože takhle budu figurovat v životech
754 svých dětí. To bylo pro mě prostě úplně nesnesitelné... nesnesitelná bolest...

755 **Já:** Takže ne ta ztráta ve smyslu nebo ve vztahu k vlastní neexistenci...

756 **Martin:** ... přesně tak...

757 **Já:** ... ale ta ztráta ve vztahu k neexistenci vůči ostatním lidem.

758 **Martin:** Přesně... jo. Prostě že tady mám nějaký úkol, který prostě nejsem s to
759 dokončit. A že to bude bolet někoho jiného. Ta bolest těch druhých lidí byla pro
760 mě bolestivě nepřijatelná. To byl... to byl můj nejsilnější prožitek smrti a to
761 vnímám... to samé vlastně vnímám... já jsem to vlastně nakonec psychicky
762 docela dobře přečkal právě v tom, že jsem se vlastně tak jakoby obranně
763 přesvědčil, že to celé prožívám studijním způsobem. *smích* Že prostě chci
764 vědět, jak se cítí lidé, kteří ke mně chodí. A přijetí toho... že... to, že se
765 cítím blbě vlastně studuji, mě dalo do určité reflexe toho, co se se mnou děje a já
766 jsem potom byl schopný vlastně docela dobře fungovat a... a... nějak jako...
767 poměrně pragmaticky... Zajímavé bylo, že nejhorší to bylo vždycky v noci. Ve
768 dne jsem to přežil, protože ve dne... prostě... bylo pro mě strašně... jako... dobrý
769 poskytovat druhým lidem útěchu *smích* jako v tom, že prostě... Já jsem tohle
770 rodině neřekl nejdřív... samozřejmě, to co mi řekli. Já jsem jim to řekl až ve
771 chvíli, kdy mi oznámili, že výsledky jsou dobré, ale oni z toho stejně měli strach.

772 Tak vlastně mi pomáhalo držet ty druhé tím, že se já nebudu hroutit. To mi
773 dělalo docela dobře, ale ty noci byly hrozné... když jsem jako přemýšlel nad těmi
774 dětmi a nad tou ženou... A s tím samým se vlastně setkávám převážně u lidí,
775 kteří sem chodí, a kteří vlastně nejvíc trpí tím že: ne že zemřou oni sami, ale že
776 opustí své blízké, jo? Takhle se se smrtí hodně setkávám jako v tom... ale to je
777 pořád... pozor! ... to je pořád vlastně... nevím, jestli je to setkání se smrtí,
778 protože se to pořád děje v tom životě.

779 **Já:** No, já myslím, že jo. Já to tak vnímám aspoň.

780 **Martin:** Protože on se tam v tom setkání strašlivě zvýrazňuje život sám
781 především. To je setkání se smrtí.

782 **Já:** Možná trošku taková odpověď na následující otázku. Co pro tebe osobně...
783 teď zase... vím, že to nejde úplně oddělit... ale z úhlu té daseinsanalýzy... je
784 protikladem té smrti?

785 **Martin:** *dlouze přemýšlí*

786 **Já:** Nebo jestli vůbec je nějaký protiklad?

787 **Martin:** Právě. Já si v tuhle chvíli z pozice daseinsanalytika... když se trošku
788 jako od té osobní zkušenosti... i když ona vlastně ta osobní zkušenost... od toho
789 je daseinsanalýza daseinsanalýzou... že osobní zkušenost nelze od toho počínání
790 daseinsanalýzy a daseinsanalytického oddělovat, protože je to dialog dvou
791 autenticky živých bytostí, která si jdou každá svou cestou nebo svojí poutí. A ta
792 expertní poloha toho psychoterapeuta je především lidská a autenticky lidská,
793 takže to není úplně možné... jako... najednou se z tohodle... z téhle auteticky žité
794 zkušenosti vytrhnout a najednou být u teorie daseinsanalýzy...

795 **Já:** Být tam jako daseinsanalytik.

796 **Martin:** Být tam jako daseinsanalytik. Především jsem tady jako... člověkem.
797 Ale co je protikladem? Já ti, člověče, nevím, jestli vlastně lze říct, že by smrt
798 měla svůj protiklad... to si vlastně budu ještě muset promyslet... je to vlastně
799 něco, jako kdybych se ptal: jestli dobro je protikladem zla? Tak vlastně jako
800 kdyby tímhle způsobem negativně zlo... vlastně... definovalo dobro, tak nemůže
801 být zlem. A já si vlastně myslím, že je to podobné... podobné s tou smrtí a

802 životem. Já si myslím, že to je normálně něco, co vlastně protiklad nemá. Proto
803 je to tak děsivé možná, protože my jsme zvyklí na to žít... jako... jo? Pro mě je
804 třeba důležitá jako kniha... nebo důležitý teoretický zdroj inspirace v
805 daseinsanalýze... knížka Zdeňka Kratochvíla Délský potápěč, která je o
806 Hérakleitovi, který se právě o těch protikladech hrozně... jako... bavil. A ta
807 knížka vlastně není ani tak o Hérakleitovi jako o Kratochvílově setkání
808 s Hérakleitem, což je vlastně jako fenomenologicky strašně zajímavé a v
809 daseinsanalýze taky, protože je to o jeho zkušenosti, jak on se mohl...
810 zprostředkovaně... skrze prameny... primární, sekundární a terciální... dozvědět
811 o Hérakleitovi a jaké to setkání bylo. Je to strašně zajímavá kniha. Délský
812 potápěč, Zdeněk Kratochvíl...

813 **Já:** Mě to teďka trošku vedlo k tomu přeformulování té otázky. Jestli by tedy šlo
814 říct, co smrt zcela... jako... esenciálně není. Ne co je protikladem, ale co není ta
815 smrt?

816 **Martin:** *dlouze přemýšlí* Já myslím, že není světem. Tam, kde je smrt, není
817 svět. Nemůžu říct: není život, protože... asi tam také není život, ale to je takové
818 zavádějící. Podle mě je to vlastně taková jakoby černá díra světa. Prostě tam
819 není světlo, není tam smysl, tam je ne-smysl. V tomhle smyslu je to úplný... ale
820 taky bych pořád neřekl protiklad... Já si myslím, že ta děsuplnost tkví v tom, že
821 vlastně kdyby se řeklo, že smrt je protikladem života, takže by ta smrt najednou
822 získala určité smysl a nebyla by natolik prázdná. Ale ona je tak absolutně
823 prázdná, že není možné říct, že by byla protikladem života, protože bychom jí
824 tím vlastně... jako něčím vyplňovali... nějakým smyslem. A to děsivé je v tom, že
825 ona nemá smysl.

826 **Já:** Že tam není smysl.

827 **Martin:** Že tam není smysl... jo. Smrt je děsivá v tom, že v ní není smysl.

828 **Já:** Poslední otázka. Ta je možná trochu víc teoretická. Jak vůbec vnímáš, že to
829 téma smrti je pro daseinsanalýzu důležité?

830 **Martin:** Podržel jsem si otázku, jenom ještě doplním k té předchozí otázce, k
831 tomu smyslu a smrti. Zase na druhou stranu nejde říct, že by smrt nedávala
832 smysl životu. Jestli tam je nějaký smysl, tak je... ale není v té smrti, je v tom

833 životě. V té pozici života, kterou samozřejmě smrt osmyslňuje. Velmi. Ale v té
834 smrti samotné ten děs je tam, že... že... už tam žádný smysl není. To, aby to bylo
835 jako čistý.

836 **Já:** Že tam už není k čemu směřovat.

837 **Martin:** Že tam už není k čemu směřovat. Že tam dál už tam už je opravdu
838 úplná

839 beze-smyslnost. Ne nesmyslnost. Ale je to prosté. A to je nic. To je prostě... to je
840 děsivé. Ale ona nám dává smysl, to samozřejmě. Dává nám čas, že jo... Tak, a ta
841 další otázka, promiň, teď jsem jí teda... Co je... ?

842 **Já:** Jak vnímáš, že je téma smrti nebo ta tematika smrti pro daseinsanalýzu
843 důležitá... významná... nebo formující?

844 **Martin:** Myslím si, že velmi, zásadně, ale stejně tak zásadně jako mnoho jiných
845 fenoménů. Takže bych tomu nedával úplně jako nějaký žebříček, že by byla na
846 nějaké pomyslné škále...

847 **Já:** Deset z deseti... *smích*

848 **Martin:** Deset z deseti, to si myslím, že ne *smích*. Že on právě život člověka,
849 jako ten pohyb v té krajině života... toho poutníka, jo?... té duše, která je tedy
850 poutníkem na té cestě tou krajinou života... že tam ta smrt je součástí toho
851 celku. Celého toho rozvrhu té existence... té krajiny toho života, kde ta smrt je
852 vlastně tím nejzazším pozadím. A kde by bez té smrti vůbec ten prostor asi třeba
853 nebyl vnímaný takovýmhle... tenhle ten časoprostor toho života. Ale takhle tam
854 stojí po boku ostatních... jako... Heidegger říká existenciálů, jo? ... vedle
855 ostatních... jiný filosof by mohl říct třeba atributů světa... jako jeden z nich a
856 tvořící jeho celek. Takže ono to vlastně nelze takhle vytrhnout. Myslím, že je
857 stejně významná jako cokoli dalšího, co v tom světě je. Jako domov, z kterého
858 vycházíme... to prázdno cizoty té smrti kam jako kráčíme... stejně jako ta cesta,
859 kterou mám zrovna teď pod nohama. Je to komplementární.

860 **Já:** Díky moc.

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno a příjmení autora/ky: Bc. Jan Žídek

Studijní program: Psychologie

Název práce: Téma smrti v psychoanalýze a daseinsanalýze

Vedoucí práce: Mgr. Jan Jakub Zlámaný, Ph.D.

Rok dokončení práce: 2018

Počet stran (bez příloh): 61

Celkový počet stran příloh: 30

Počet titulů české literatury a pramenů: 16

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 5

Počet internetových odkazů: 1

Počet znaků (počítáno včetně mezer) hlavního textu práce (včetně literatury bez příloh)

Přímé citace: 4 085

Ostatní text: 86 993

Celkový počet znaků: 91 078

Názvy souborů umístěných na doprovodném CD

Text práce ve formátu PDF: Téma smrti v psychoanalýze a daseinsanalýze - Jan Žídek.pdf

Text práce ve formátu DOC nebo DOCX: Téma smrti v psychoanalýze a daseinsanalýze - Jan Žídek.docx

**Posudek vedoucího bakalářské práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta: Bc. Jan Židek

Obor studia: Psychologie

Název práce: Téma smrti v psychoanalýze a daseinsanalýze

Vedoucí práce: Mgr. Jan Jakub Zlámaný Ph.D.

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 61

Počet stránek příloh: 30

Počet titulů v seznamu literatury: 22

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

	1			
--	---	--	--	--

Oborová příslušnost tématu

	1			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

	1			
--	---	--	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

	1			
--	---	--	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

	1			
--	---	--	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

	1			
--	---	--	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

	1			
--	---	--	--	--

Využití výzkumných empirických metod

		2		
--	--	---	--	--

Využití praktických zkušeností

		2		
--	--	---	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

--	--	--	--	--

Naplnění cílů práce

--	--	--	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

	1			
--	---	--	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

	1			
--	---	--	--	--

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost

výsledků v praxi

	1			
--	---	--	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce
(publikace, referáty, apod.)

	1			
--	---	--	--	--

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

Otázka k obhajobě:

Jaký vidí autor klíčový rozdíl mezi oběma směry v přístupu ke smrti ?

Předkládaná práce splňuje až přesahuje nároky kladené na bakalářskou práci.

Obsah práce:

Práce ve své teoretické části nejdříve obsahuje stručnou charakteristiku psychoanalytické metody, role psychoanalytika, dále popisuje topografický model nevědomí, strukturální model, soudobé směřování psychodynamického směru, a psychoanalytickou koncepci smrti. V druhé kapitole teoretické části popisuje Daseinsanalýzu jako fenomenologicko - existenciální směr. Zabývá se fenomenologií E. Husserla, fenomenologickou redukcí a existenciální filosofií M. Heideggera. Dále popisuje existenciál „Bytí k smrti“ a celkově téma smrti z Daseinsanalytického pohledu. Z teoretického hlediska autor nevynechal, dle mého názoru, nic podstatného. V empirické části práce se autor zabývá analýzou čtyř rozhovorů (2 psychoanalyticky orientovanými a 2 daseinsanalyticky orientovanými psychoterapeuty) za pomoci Interpretativní fenomenologické analýzy (IPA).

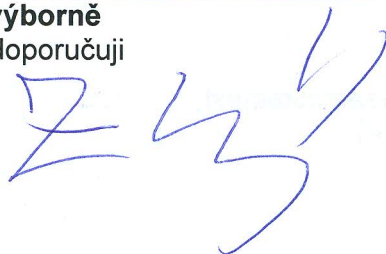
Kolega v teoretické části prokázal schopnost práce s odbornou literaturou a systematického shromažďování informací o daném tématu. Autor je stylisticky zdatný a v teoretické části popisuje všechny podstatné pojmy a teoretické koncepty spojené se studovanou problematikou. V empirické části práce prokázal schopnost uplatnit kvalitativní metodologický postup, sesbírat data, analyzovat je a srozumitelně prezentovat výsledky.

Připomínky:

Neshledávám závažnější nedostatky, autor drží fenomenologický zdrženlivý postoj, chybí mi větší interpretační odvaha autora jasněji odlišit psychoanalytický přístup k tématu smrti od toho daseinsanalytického. (Podr. viz otázka k obhajobě.)

Celkově: Ocenit musíme volbu zajímavého tématu a schopnost autora v teoretické i empirické části sebrat zajímavý a mnohovrstevnatý materiál. Téma je nevytěžené a dále by byli možné je prohlubovat v diplomové práci. Práci hodnotím jako výbornou a doporučuji ji k obhajobě.

Navrhovaná klasifikace: **výborně**
Doporučení k obhajobě: doporučuji

**Posudek oponenta bakalářské práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta: Bc. Jan Židek
 Obor studia: Psychologie
 Název práce: Téma smrti v psychoanalýze a daseinsanalýze
 Oponent práce: Mgr. Barbara Kostelacová

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 61
 Počet stránek příloh: 30
 Počet titulů v seznamu literatury: 20

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

		x		
--	--	---	--	--

Oborová přílehlavost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

		x		
--	--	---	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

	x			
--	---	--	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

			x	
--	--	--	---	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

	x			
--	---	--	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

	x			
--	---	--	--	--

Využití výzkumných empirických metod

	x			
--	---	--	--	--

Využití praktických zkušeností

		x		
--	--	---	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

x				
---	--	--	--	--

Naplnění cílů práce

	x			
--	---	--	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

Vyváženost teoretické a praktické části
v daném tématu

	x			
--	---	--	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

	x			
--	---	--	--	--

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost
výsledků v praxi

		x		
--	--	---	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce
(publikace, referáty, apod.)

		x		
--	--	---	--	--

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

1. Ve svém výzkumu stanovujete tři výzkumné otázky. Shrňte vlastními slovy závěr či dosažené výsledky svého výzkumu.
2. V čem konkrétně vidíte přínos vašeho výzkumu?

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

Autor se ve své bakalářské teoreticko-empirické práci věnuje tématu smrti z perspektivy klasické psychoanalýzy a daseinsanalýzy.

Teoretická část přináší stručný přehled obou přístupů a jejich koncepce smrti, má přehlednou myšlenkovou strukturu, která se přímo vztahuje k danému tématu. Za nedostatek při výkladu psychoanalýzy lze považovat čerpání výhradně z Učebnice obecné psychologie Plhákové, která je jediným zdrojem u kapitol 1.3 až 1.5. Autor při zpracování této tematiky nevyužívá primární zdroje ani nečerpá z další odborné literatury, text postrádá samostatný autorský či analytický přístup k dané problematice. Dále text obsahuje odborná tvrzení, u nichž chybí uvedení zdroje (podkapitola 1.4.3 s. 16, závěr kapitoly 2.2 s. 24 – 25, kapitola 2.3 str. 25).

Pro empirickou část autor zvolil kvalitativní metodu IPA a přehledným způsobem popsal metodologii výzkumu. Data získal ze čtyř polostrukturovaných rozhovorů, z jejichž přepisů je zřejmá autorova dovednost držet se dané osnovy a zároveň poskytnout dostatek prostoru pro vyjádření respondenta. Jako problematické se jeví vkládání vlastních úvah do samotné analýzy jednotlivých rozhovorů (4.2.2. s. 42, druhý až čtvrtý odstavec), případně dat z analýzy jednoho rozhovoru do analýzy dalšího (4.2.3. s. 43, první odstavec) atd. Naopak chybí samostatná kapitola předporozumění, která je požadovanou součástí IPA a prostorem pro sebereflexi a zachycení vlastních prekonceptů a úvah.

Po formální, jazykové a stylistické stránce text odpovídá nárokům bakalářské práce.

Doporučení k obhajobě: doporučuji

Navrhovaná klasifikace: 2

Datum, podpis:

